

ISSN 1512-2700

კვირი
იანვარი

იანვარი
2005

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და
ეთნოლოგიის ინსტიტუტი

ISSN 1512-2700

კავკასიის ეთნოლოგიური კრებული

IX

ივ. ჯავახიშვილის
ეთნოლოგიის ინსტიტუტის
გამომცემლობა

ედვინება ქართველი მეცნიერის
რუსუდან ხარაძის
ხსოვნას

57845

0591-1/5

სამ. მაცნებებთან
ივ. ჯავახიშვილის სახელობის
ისტორიის ინსტიტუტის
გამომცემლობა

თბილისი

2005

ISSN 1512-2700

ISSN 1512-2700

28. Характер сельской общины грузин-горцев по этнографическим материалам. Доклад на VII международном конгрессе антропологов и этнографов в Москве, М., 1964
29. Nature of Social Organization of Rural Community of Ethnographic Materials of Georgian Mountaineers. VII International Congress of Anthropological and Ethnological Sciences. M., 1964
30. რედაქტორის აგან. კეკ I, თბ., 1964
31. Хевсурское аглуми - древняя форма общественно-экономического объединения. КЭС, I, 1964
32. სვანური "ლამტყვირ"-ის მნიშვნელობისათვის (აღ. რობაქიძესთან ერთად). აკად. ნ. ბერძენიშვილისადმი მიძღვნილი კრებული, თბ., 1966
33. Жилища и поселения горных ингушей (совм. с Робакидзе А.И.), КЭС, т. II, Тб., 1968 г.

ПРОБЛЕМА ИССЛЕДОВАНИЯ ИСТОРИЧЕСКОЙ ДИНАМИКИ ФОРМ НАСИЛИЯ (По этнографическим данным)

В социальной антропологии значительное место занимает изучение насилия, как одна из характеристик культуры. Разносторонние междисциплинарные исследования в этой сфере, в течение ряда лет, придали стимул на современном этапе развитию новых направлений, которые изучают причины, цели и общие основы существования насилия в человеческом обществе, его культурную сущность и историческую динамику.

Для наблюдения исторической динамики форм насилия, наиболее интересный материал дает грузинский быт. Объектом исследования зафиксированных форм насилия является горная местность восточной Грузии (Тушети-Пшави-Хевсурети). В частности тех форм насилия, которые связаны с институтами кровной мести и изгнания из общины. Данные о них, об отношении к ним и об их функциональной нагрузке хранятся в письменных источниках, исторических документах, в быту, в трудах грузинских этнографов.

Существуют различные дефиниции насилия, зависящие от выбора исходной точки зрения. Насилие подразумевает психическое или физическое вынуждение, направленное к подавлению сопротивления и воли личности или группы людей. Оно подразумевает вмешательство извне, вынуждающее совершать поступки против воли и вызывающее страдания (Holsherr: 1982; 376). В словаре прав человека насилие объясняется как: демонстрация силы с целью приобретения влияния над личностью или ее уничтожения (словарь прав человека: 1999; 117). Противоречивость феномена насилия мешает выработать всеобщее определение. В связи с этим сравнительное исследование этого феномена характеризуется определенными пробелами.

При изучении вопроса препятствием также является конотация термина и отрицательное отношение общества к этому феномену. По этой причине в течение долгого времени насилие рассматривалось как оппозиционная пара цивилизации и культуры. На протяжении ряда лет исследование таких форм насилия, как войны, открытые конфликты и т.д. дали возможность социальным антропологам связать вопрос насилия с

(обычного) права и принятие решения по тому или иному судебному делу исходя из личных воззрений; 5. кража и присваивание скота, овец у членов своей общины или вне ее; 6. насилие над членами своей и других общин; 7. чрезмерное истребление представителей соседних негрозинских этнических единиц (вайнахов); 8. нарушение обычаев и традиций, характерных для горных общин (в конкретном случае традиций гостеприимства); 9. нарушение традиционно существующих взаимосвязей человека с природой (экологии); 10. оказание помощи вогнувшемуся врагу (Топчишвили: 1991; 104). Эти причины вместе с изменой общине, клятвоотступничеством, нарушением разных правил рода могли стать основой особенно тяжких преступлений, направленных против общества. По мнению Д. Джалабадзе с течением времени облегчение наказания, характерных для таких преступлений, указывает на слабость качества преступлений, что должно было быть связано с уменьшением значимости общины (Г.о.п.: 1991; 16). Община, подобно любому социальному объединению, склонна сохранять себя установлением определенных норм и ограничений для своих членов. Какими бы с первого взгляда насильственными и нерациональными казались эти правила, они способствуют идентификации и укреплению чувства принадлежности членов группы и, исходя из этого, являются рациональными и имеющими функцию. Структуру общины, правила поведения и каждое проявление ее существования можно считать символическим выражением ее сущности. Такой символический характер имеет и инструментальная сторона проявления насилия со стороны общины или внутри нее, что превращает его в ритуализированную форму коммуникации.

Условием существования общины являлась ее сплоченность, и поэтому она старалась определенными, иногда установленными силовыми нормами, искоренить возможные тенденции ослабления ее внутренних связей, что, в свою очередь, следует из законов существования всякой социальной организации. Согласно заключению Р. Топчишвили: "Община была настолько сильной, что существовали только тенденции противостояния ей и отделения от нее. Община же, прежде, чем принять крайние меры, предупреждала непокорных, потом подвергала проклятию и после этого изгоняла или уничтожала их" (Топчишвили: 1991; 104-105).

Несмотря на силовые меры, такие действия содержат в себе позитивные цели и направлены на укрепление демонстрацию отношения внутри группы. С их помощью дается форма социальным действиям.

Большинство ученых рассматривают человечество и насилие как неразделимые понятия. В ряде случаев насилие предстает как необходимое условие развития и прогресса. Если воспринимать культуру, как обработанную человеком внешнюю среду, то насилие есть один из ее элементов, который вместе с другими элементами культуры, представляя жизненную необходимость человека.

Часто, использование форм насилия имеет вполне рациональное объяснение. Например, по мнению С. Макалатия, основой того же обычая кровной мести, со стороны рода, было потребностью возместить потерю рабочей силы и воина и, в случае неудовлетворения, начиналась вражда на протяжении поколений, пока какая-нибудь из сторон не потребовала бы примирения. (Г.о.п.: 1988; 133).

В то же время, объяснение насилия только практическим значением было бы односторонним. По мнению П. Клосса (Kloss: 1997) задачей антропологов является представить в целом утилитарные, инструментальные, функциональные и практические аспекты насилия и таким путем показать его полное социальное лицо.

Насилие не неизменяемый факт, это исторически развитая культурная категория. С течением времени традиционные, исторически сформировавшиеся многие формы насилия теряют свои функции, некоторые испытывают трансформацию, параллельно с этим формируются новые формы с новыми средствами и целями, разъяснение смысла которых дает возможность увидеть тенденции развития общества. Иногда эти изменения обусловлены изменениями общего контекста и отражаются во внедрении новых норм обычного права. Примером этого является принятие Архотской общиной в 1937 году постановления об изменении в правилах кровной мести, что описывает С. Макалатия (Макалатия: 1984; 89-92). На основании этого постановления от ответственности за убийство освобождались двоюродные братья и родственники убийцы. Оно возлагалось только на убийцу и его семью. Срок кровной мести истекал со смертью убийцы и месть прекращалась (Г.о.п.: 1988; 137). На этом примере хорошо видно изменение ценностей, и то, как новый уровень развития общества определяет допустимые и недопустимые формы насилия и превращает их в норму, ограничивает или запрещает. На первых порах изменения внедряются медленно с большим сопротивлением. Что касается кровной мести, на основании данных 1986г. в Пшави (Г.о.п.: 1988; 145), на почве кровной вражды убийства или факты ранений редки или вовсе не

зафиксированы. М. Кекелия приводит пример того, что уже сама мать убитого сына против возмездия (Г.о.п.: 1988; 146). Основной причиной этих изменений является трансформация традиционного общества. Изменение ее функций связано с модификацией экономических, политических, идеологических основ и отражается в новых символах и ценностях.

Анализ грузинских этнографических данных дает возможность наблюдать за процессами превращения определенных форм поведения в насилие или процессов превращения некоторых форм насилия в норму. Это создает основу для вывода, что выявленные формы насилия со стороны человека по отношению к природе, человека по отношению к другому человеку, социума по отношению к человеку и социума по отношению к другому социуму соответствуют системам ценностей характерных для определенного периода культурно-исторического развития общества. Таким образом реконструирование исторической динамики форм насилия возможно только путем показа исторической динамики системы ценностей.

Использованная литература:

1. Словарь прав человека, Тбилиси, 1999 (на грузинском языке)
2. Вахтанг VI, Книга права, Тбилиси, 1955 (на грузинском языке)
3. Топчишвили Р., Тенденции выделения личности и социальной группы из общины в Хевсурети, сб. "Грузино-кавказские этнографические штудии (1988)", Тбилиси, 1991 (на грузинском языке)
4. Макалатия С., Пшави, Тбилиси, 1985 (на грузинском языке)
5. Грузинское обычное право I, Тбилиси, 1988 (на грузинском языке)
6. Грузинское обычное право, 3, Тбилиси, 1991 (на грузинском языке)
7. Хизанишвили Н. Этнографические записки, Тбилиси, 1940 (на груз. яз.)
8. Blok A. Violence and the sacred, Worldviews of violence, Book of Abstracts of 5th Biennial EASA Conference, Frankfurt am Main, 1998
9. Holzherr G. Berichte und Studien der Hann Seidel Stiftung, Juristische Probleme im Zusammenhang mit den sog. Jugendreligionen, Muenchen, 1982
10. Kloos F. The struggle between the Lion and the Tiger, journal "The Politics of Ethnic Consciousness", London, 1997

დავით ხიზანაშვილი — აღმოსავლეთ საქართველოს მთიელთა ეთნოგრაფიული ყოფის მკვლევარი

ეროვნული თვითშეგნების უდიდესი აღმავლობა, დამახასიათებელი XIX საუკუნის II ნახევრის საქართველოსთვის, უპირველეს ყოვლისა, აისახა საზოგადოების ცხოველ დაინტერესებაში ხალხის ყოფითა და კულტურით. ამ ინტერესის გაღვივებას და მის პრაქტიკულ საქმიანობაში ხორცშესხმას დიდად შეუწყვეს ხელი ქართველმა განმანათლებლებმა, ე.წ. „სამოციანელებმა“. მოწინავე ინტელიგენციის წარმომადგენლებს კარგად ესმოდათ, რომ საკუთარი ეროვნული რაობის გარკვევას, ქვეყნის ისტორიით, მისი წარსულით და აწმყოთი დაინტერესებას შეეძლო აღედგინა ქართველი ერის დარღვეული ერთიანობა, აღმოეფხვრა გამეფებული კუთხურობა. იმ დროის პროგრესული გამოცემების ფურცლებზე ხშირად ქვეყნდებოდა მოწოდებები მოსწავლე ახალგაზრდობის, ცნობილი მოღვაწეების, უბრალოდ, მკითხველთა მიმართ შეეკრიბათ და მიეწოდებინათ რედაქციისთვის ხალხური ზეპირსიტყვიერების ნიმუშები, ადათ-წესები, რელიგიური დღესასწაულების აღწერა, ხალხის საყოფაცხოვრებო მხარეების ამსახველი წერილები. „დროების“ უცვლელი რედაქტორი ოცი წლის მანძილზე სერგეი მესხი, „ივერიის“ სულსჩამდგმელი და რედაქტორი ილია ჭავჭავაძე უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებდნენ ხალხის ზნე-ჩვეულებების დადგენას, მისი ისტორიული წარსულის შესწავლას: „თუ შვილებს მამებისა და წინაპრების ცხოვრება არ ეცოდინებათ, — წერდა სერგეი მესხი, — უამისოთ განა ისტორიული პროგრესი, ხალხის წარმატება შეიძლება? როგორ უნდა დაადგენ შვილები უკეთეს გზას, როგორ უნდა გააუმჯობესოს ხალხმა თავისი ისტორიული ცხოვრება, თუ არ იცის რა გზაზე მდგარან იმისი წინაპრები, რა შეცდომა ან ღირსება მოიპოვება იმათს საზოგადო ცხოვრებაში, რომელი ისტორიული მოვლენა ყოფილა იმათთვის სასარგებლო და რომელი მავნებელი?“ (ს. მესხი, „ერთი ნომერი ძველი გაზეთისა“, „დროება“, 1875 წ.). ხალხის ეთნოგრაფიული ყოფის შესწავლის აუცილებლობას მკაფიოდ ასაბუთებს ილია ჭავჭავაძე ხალხის ყოფა-ცხოვრებისა და ზნე-ჩვეულებების შესწავლისადმი მიძღვნილ საპროგრამო სტატიაში „ხალხის ჩვეულებათა შესწავლის შესახებ“: „ამ ბოლო დროს ჩვენს განათლებულ საზოგადოებაში გაჩნდა ერთი საყურადღებო მოვლენა, — ვკითხულობთ სტატიაში, — რომელსაც დიდი გავლენა უნდა ჰქონდეს ხალხის გონებასა და ცნობიერების განვითარებაზედ, ეროვნულ წარმატებაზედ. ეს მოვლენა სახალხო ლექსე-

- 1) Дробижеева Л. М. "Социально-культурная дистанция, как фактор межэтнических отношений", в сбор. "Идентичность и конфликт в постсоветских государствах". Москва, 1997 г.
- 2) Лебедева Н. М. "Новые возможности одной известной концепции", Психолог. журнал. Т. 10, №2, 1989 г.
- 3) Московичи С. "Социальные представления: исторический взгляд" Психологический журнал т. 16 №2, 1995 г.
- 4) Меликишвили Л. Ш. "Конфликт как социальное явление", в кн. Политическое общество и конфликт. Тбилиси, 1998 г.
- 5) Надирашвили Ш. Понятие установки в общей и социальной психологии, Изд. "Мецниереба", Тбилиси, 1974
- 6) Солдатова Г. У. "Психология межэтнической напряженности." Москва, Смысл, 1998 г.

აფხაზეთის ტოპონიმია და ანთროპონიმია 3. პოლისონიმები

აფხაზეთი ქალაქების სიმრავლით არ გამოირჩევა, მაგრამ თავისი მნიშვნელობით ზოგიერთი მათგანი ძველთაგანვე ღირშესანიშნავი ხასიათისა იყო, რომლებიც სხვადასხვა პერიოდშია დაარსებული. საქართველოს ხალხის ცხოვრებაში მომხდარი ისტორიული მოვლენების მიუხედავად, აფხაზეთის ქალაქების საკუთარმა სახელებმა ჩვენამდე თითქმის უცვლელად მოაღწია. ასეთებია მაგ.: ბიჭვინთა, გაგრა, სოხუმი (ცხუმი), ოჩემჩირე, ანაკოფია, ილორი და სხვ. ქვეყანაში ისინი თავისი სოციალურ-ეკონომიკური, რელიგიური, სამინაო და საგარეო სავაჭრო ურთიერთობებით გამოირჩეოდნენ. უმეტეს მათგანს საპორტო მნიშვნელობა ჰქონდა. ძველად როგორც ნერილობით, ისე კარტოგრაფიულ წყაროებში სწორედ ასეთი ცენტრები აღირიცხებოდა. აქაური მოსახლეობის ვინაობის დასადგენად აუცილებლად მიგვაჩნია გაირკვეს რომელ ენაზე და რომელი ხალხის მიერაა შექმნილი ეს პოლისონიმები.

გაგრა — მდებარეობს აფხაზეთის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში, გაგრის ყურეში, პატარა მდინარე ყოეკვარას ხეობაში. როგორც ჩანს, მისი სახელწოდება ძველთაგანვე იყო გაგრა. XIV საუკუნის ძველქართულ წარწერასა [37.199; 15.133] და კარტოგრაფიულ წყაროში გაგრაღ მოიხსენიება. პირველად იგი ცნობილი ხდება XIII საუკუნის ვენეციური რუკის მეშვეობით, სადაც გაგრა მოცემულია Chatari [62.821-822] ფორმით. 1318 წ. პ. ვესკონტეს შავი ზღვის რუკაზე იგი გვხვდება, როგორც Cacary [61.]. გენუელები ქ. გაგრას კაკარს, კაკრს, ხაკარს, ხატარს, კარკარს უწოდებდნენ. თურქები მას კაკურის სახელით იცნობდნენ [74.13,31,32]. თუმცა, ევლია ჩელები მას კაკრს უწოდებდა [13.100]. XIV-XVII ს. ს. შავიზღვისპირეთის იტალიურ რუკებზე ეს ქალაქი Cacara, Cacari, Carcari [62. 827, 830, 834] სახელწოდებით გვხვდება. გერმანელი ლინგვისტი ი. კლაპროტი 1814 წ. თავის მიერ შედგენილ რუკაზე ქ. გაგრას დერბენტს (თურქულად — ხეობის ვინრო გასავალი) [74.31], ხოლო შვეიცარიელი სიძველეთა მკვლევარი დიუბუა დე მონპერე (XVIII საუკუნის დასასრული XIX საუკუნის დასაწყისი) გაგრად მოიხსენიებდა [28.404]. კ. ჰანი ფიქრობდა, რომ ქ. გაგრის სახელწოდება αγκυρι-დან უნდა ყოფილიყო მიღებული, რაც ბარბაროსს აღნიშნავდა [63.25]. 1893 წ. აფხაზეთის რუკაზე ქალაქი დადასტურებულ იქნა გაგრის სახელწოდებით [35.]. დ. პაგირევის ხუთვერსიან რუკაზე და

ანბანურ საძიებელშიც იგი გაგრის სახელწოდებით არის ფიქსირებული [82.54].

ეტიმოლოგიურად გაგრა პოლისონიმის ახსნის სხვადასხვა მცდელობა არსებობს. აფხაზი მეცნიერები მის ამოსავალს აფხაზურ ენაში ეძიებდნენ. მაგ.: ბ. ანჩაბაძე გაგრა სახელწოდებას გაგრაფშიდან წარმოშობილად მიიჩნევდა, სადაც გაკ (კაკ) საკუთარი სახელია, — რი კუთვნილების აფიქსი, ხოლო -ფშ — მოცემულ შემთხვევაში „თემის მნიშვნელობაზე“ მიგვანიშნებს [55.265]. აფხაზების წინაპარი, ერთ-ერთი თემის წინამძღოლის საკუთარ სახელს უკავშირებდნენ გაგ-ძირს შ. ინალ-იფა [70.114-115] და ხ. ბლაუბაც [59.260]. -რა მატოპონიმებული აფიქსი იყო, ხოლო -ფშ (აფხაზურად და აბაზურად — „სოფელი“, „თემი“, „წმინდა“ ან „ამალღებული“ ადგილი) მათი აზრით, იგი გაგ-ს შუა საუკუნეებში უნდა დამატებოდა. ჩვენი ვარაუდითაც, -ფშ სუფიქსი გაგრას მართლაც მოგვიანებით უნდა დამატებოდა, მაშინ როდესაც ჩრდილო კავკასიაში საერთო დასავლეთკავკასიური წარმოშობის ხალხის დიფერენციაცია უკვე მომხდარი ფაქტი იყო და სხვა ადიღური ხალხების გვერდით უბიხების ეთნიკური ჯგუფი და მათი ენაც ჩამოყალიბებული იყო. გაგრაფში ორი ენის ქართულისა და უბიხურის ფუძეთა შერწყმის შედეგად უნდა შექმნილიყო. -ფშ სუფიქსი მხოლოდ უბიხურ ენაზე აიხსნება, როგორც ამალღებული ადგილი, გორი [89.27-28, 32]. ამრიგად, გაგრაფში ფორმა ვერ გახდებოდა გაგრა ტოპონიმის წარმოშობის საფუძველი. რაც შეეხება გაგ-ის გვარსახელობას, ცნობილია რომ „აფხაზურში გაგ-ძირი არც პიროვნულ და არც სატომო სახელად არ დასტურდება [9.89]. ვ. ფაჩულიას ვარაუდითაც -რი-ფშ ელემენტი (გვაროვნული თემი, ფეოდალურ ხანაში — საუფლისწულო მამული) ტოპონიმის ძირის, „უძველესი აფხაზური გვარის“ (გაგა) გვიანდელი დანამატია [83.23]. გასარკვევია მხოლოდ მისი „უძველესი აფხაზური გვარი“ რომელ ეპოქას მიეკუთვნება, რადგანაც ცნობილია, რომ აფხაზეთთან დაკავშირებული პირველი გვარსახელი (და ისიც ქართული წარმოშობის) — შერვაშიძე „ქართლის ცხოვრებაში“ მხოლოდ XIII საუკუნეში ჩნდება, ფეოდალური გვარსახელების ნაწილი XVI-XVII საუკუნეებიდან, ხოლო აფხაზური გლეხური გვარები XVIII-XIX საუკუნეებში.

ქართველ მეცნიერებს გაგრა სახელის ამოსავლად XIV საუკუნის გაგრის ხეობის მონასტრის ქართულ წარწერაში მოცემული „გაგარი“ ფორმა მიაჩნიათ. გაგარი < გაგარენი ბ. ინგოროყვამ ქართულ გეოგრაფიულ სახელწოდებათა ჯგუფს მიაკუთვნა, რადგანაც მას ქართულისათვის დამახასიათებელი -არ სუფიქსი ერთვოდა (შდრ.: ხიდარი, ქინძარი, გომარი და სხვ.). რაც შეეხება -ფშ (წყალი, მდინარე), მისი აზრით, იგი ქ. გაგრიდან ერთ კილომეტრზე არსებული მდინარის გამო უნდა დამატებოდა [20.149-150].

თ. ბერაძე ფიქრობს, რომ „გაგარი“ ჩვეულებრივად გასასვლელის, „კარიბჭის“ მნიშვნელობით უნდა ყოფილიყო ცნობილი. სწორედ ამიტომაც გვიან-შუასაუკუნეებში თურქულ რუკაზე იგი „დერბენტის“ სახელით მითითებული [3.122]. იტალიურ რუკებზე დადასტურებული „კაკარი“ ზოგიერთ მეცნიერს ქართული კარისაგან ნაწარმოებ სახელად მიაჩნდათ. გაგრის ვინოები, მათი ვარაუდით, ნამდვილი „კართა კარი“ იყო, რომელიც ჩრდილოეთიდან წამოსულ მტერს უნდა დაეძლია [5.77].

არსებობს ტოპონიმ გაგრის (გაგარის) ეტიმოლოგიური ახსნის სხვა მცდელობაც. სამეგრელოში მოპოვებული ტოპონიმიური მასალის გათვალისწინებით დ. ლეთოდიანის ვარაუდით, გაგ და გაა ძირი დასტურდება ჩხორონყუსა და წალენჯიხის რაიონების მასალით. შესაძლებელია გაგრა ტოპონიმში ეს ძირი, შემოღებული გორაკ-ბორცვიანი ადგილის მნიშვნელობით იქნა გამოყენებული [23.73-74]. სვანური ენის ლექსიკის გამოყენებით გაგრის სემანტიკური ახსნა მოგვცა თ. მიბზუანმა გაგ//გაკ- < გაკ//კაკ (კაკლოვანი, ნიგვზარი) [30.272], აქედან არ < ურ სვანურში მრავლობითი რიცხვის სუფიქსია [16.163]. ქ. გაგრასა და მის გარშემო ტერიტორიაზე უძველესი დროიდან გავრცელებულია სხვადასხვა სახეობის კაკლის ხეები. შედეგად ამ მხარეში ხშირად გვხვდება ისეთი მიკროტოპონიმებიც, როგორიცაა „კაკლოვანი“ // „კაკლიანი“ // „ნიგვზიანი“. თ. გვანცულაძის თანახმად XIV საუკუნის 80-90-იანი წლების ქართულ წარწერაში მოხსენიებული ამ ტოპონიმის ძველი ფორმა — გაგარი, იმავე საუკუნის იტალიურ რუკებზე, გადატანილია კაკარი//ხაკარი//კაკარა ვარიანტებით. უცხოურ რუკებზე ფიქსირებული კაკარი-ის ბოლოკიდური -ი (სახ. ბრ. ნიშანი) ხმოვნის არსებობა აშკარად მიანიშნებს ამ სახელის ქართველურობაზე. ვარიანტების ერთმანეთთან შედარება წამოჭრის საკითხს, თუ რომელია უფრო ძველი -გ თუ -კ თანხმოვანი, რაშიაც აფხაზური ენა ვერავითარ დახმარებას ვერ გაგვიწევს, რადგანაც მას სამწერლობო-სალიტერატურო ტრადიცია არ გააჩნია და არც ეტიმოლოგიის დასადგენ მნიშვნელოვან ცნობებს შეიცავს. გაგ-ძირი ამ ენაზე არაფერს არ აღნიშნავს [9.90]. ამგვარად, ლინგვისტური დასაბუთებით გაგრა//გაგარი//გაკარი//კაკარა//ხოკარი < სვანური გაგრა//კაკრადან (კაკალი) [10.52]. პოლისონიმის ახსნის ასეთი ვარაუდი გაზიარებულია სხვა მეცნიერთა მიერაც [7.98]. თუ გავითვალისწინებთ ისტორიის მონაცემებს ამ მხარეში, ძველად, სვანური მოსახლეობის უფრო ფართოდ გავრცელების თაობაზე, როდესაც მათი ტერიტორია ბარსაც მოიცავდა და ზღვასთან ახლოსაც გადაიოდა — ცხუმიდან შახემდე (ტუაფსე) [29. 65-67; 67. 67-68; 81.117], აქ ცალკეული სვანური ტოპონიმების გავრცელება კანონზომიერად უნდა ჩაითვალოს. ამრიგად, სრული საფუძველი არსებობს მტკი-

ცებისათვის, რომ აფხაზეთის ჩრდილო-დასავლეთ მხარის ყველაზე განაპირა ქალაქის სახელწოდება გაგრა ქართველური წარმოშობისაა. ამდენად, ამ ადგილებში ქართველურ მოსახლეობას ადრიდანვე რომ არ ეცხოვრა, ეს სახელწოდება არ გაჩნდებოდა.

ბიჭვინთა — აფხაზეთის მეორე მნიშვნელოვანი საქალაქო ცენტრი. მდებარეობს გაგრის რაიონში, შავი ზღვის სანაპიროზე. ბიჭვინთა//პიცუნდა თავიდან დიდი რელიგიური ცენტრიც იყო. Pityus, Pityunta (ბერძნ. ფიჭვი) ფორმით ფიქსირებულია რომაულ-ბიზანტიურ წერილობით წყაროებში. ბერძნულში ფიჭვინთა, ფიჭვი, ფიჭვნარი პირველად იხსენიება ძვ. წელთაღრიცხვის II-I საუკუნეებში [20.147; 2. 30-41; 27.11]. გარდა ამისა, იგი მოხსენიებულია არტიმიდორე ეფესელთან (ძვ. წ. აღ. II-I ს. ს.), პლინიუს უფროსთან, სტრაბონთან, არიანესთან, ადრეული საშუალო საუკუნეების ავტორებთან — ამიანე მარცელინესთან, თეოდორიტი კვირელთან, V საუკუნის ანონიმ გეოგრაფოსთან, ზოსიმესთან, პროკოპი კესარიელთან, თეოფანე ბიზანტიელთან [17.8-9; 81. 115]. რადგანაც ბიჭვინთა სკილაქს კარიანდელთან არ იხსენიება, გ. მელიქიშვილი მას ძველი წელთაღრიცხვის IV ს. შემდგომ ხანას მიაკუთვნებს [28.404]. „Pityunta“ ფორმა სწორედ ქართული სახელწოდების სახენაცვალი სახეობაა [20.147-148]. იგი მიღებულია ქართული წინვოვანი მცენარის ფიჭვის ძველი ფორმიდან ბიჭვი < ფიჭვი. ამ ქალაქის ახლო-მახლო ტერიტორიაზე და ქალაქში გავრცელებული იყო ფიჭვნარი. ნიშანდობლივია, რომ ტოპონიმი „ფიჭვნარი“ დღემდე შემორჩა საქართველოს შავი ზღვისპირეთის სხვა პუნქტებსაც, მაგ.: ქობულეთის გარეუბანს, სადაც გამოვლენილია ანტიკური ხანის (ძვ. წ. აღ. V-II ს. ს.) მნიშვნელოვანი საქალაქო ტიპის დასახლება [27.17]. პლინიუსის ცნობით, მდიდარი ქალაქი პიტინტი I საუკუნეში პენიოხების მიერ გაძარცვულა. მაგრამ იგი III საუკუნეში კვლავ აღორძინებულია. განახლებულ ციხე-სიმაგრეში რომაელების რაზმი ჩამდგარა [28.539, 549; 25. 24, 32, 41]. კარტოგრაფიულ წყაროებში პირველად ეს ტოპონიმი Pezonda ფორმით დასტურდება XIII საუკუნის ვენეციურ რუკაზე [62.820-822].

სახელწოდების ფიჭვინთა → ბიჭვინთას ქართულ წარმოშობაზე ლაპარაკობენ დიუბუა დე მონპერე [66.112], კ. კუდრიავეცი [74.47], კ. შანი [63.26] და სხვ., რომელთა ვარაუდი ემთხვევა ქართველი მეცნიერების ვარაუდს, რომ ქართულ ბიჭვს უნდა მოეცა ბერძნული სახელწოდება — პიტინუს-პიტინტი. განსხვავებული აზრი გამოთქვა ზ. ანჩაბაძემ, რომელიც მდ. აბასკოსამდე (მდ. ბზიფი [53]) მცხოვრებ ტომებს — სანიგებს, ჰენიოხებს და აფსილებს, განურჩევლად აფხაზების წინაპარ ტომებად თვლიდა, ხოლო ქ. პიტინტს-პიცუნდას მათ ქალაქად მოიაზრებდა. სახ-

ელწოდების ამოსავლად ბერძნული ტოპონიმი (იგივე ფიჭვი) მიაჩნდა, რომელიც მისი აზრით, მოგვიანებით უნდა ეთარგმნათ ქართულად. ქალაქის დაარსებას იგი ქვეყნის შიდა კოლონიზაციას მიაწერდა და მას უმეტესად ქ. დიოსკურიის მოსახლეობის ხარჯზე აღმოცენებულად თვლიდა [56.148-149]. ქალაქი ბერძნულ ახალშენად, ხოლო მისი სახელწოდება აფხაზური ამზადან წარმოშობილად მიაჩნდათ აფხაზ მეცნიერებს (შ. ინალ-იფა...), მათი აზრით, ქალაქის სახელწოდება სწორედ აფხაზური ამზადან (ფიჭვიდან) უნდა ეთარგმნათ ბერძნულ ენაზე. თ. გვანცელაძის აზრით, „ამზა ფორმის გამოყენება ხელოვნურია, რადგანაც 325 წ. ნიკეის საეკლესიო კრების სიაში მითითებულია „ფიტუნთა“. ამ ფორმიდან კი ყურადღებას პირველი ფ- ბგერა იპყრობს, რითაც იგი ფიჭვის ქართულ წარმოთქმას უახლოვდება [10.50-51]. გ. გასვიანის ვარაუდით, ბიჭვინთის (< ფიჭვინთის) ქართულ წარმომავლობაზე უნდა მიუთითებდეს ისიც, რომ ამ სახელწოდებას არაერთი ორეული მოეპოვება საქართველოს ტერიტორიაზე, მაგ.: ფიჭვიანი (თიანეთის რ-ში); ფიჭვიანი (დუშეთის რ-ში); ფიჭვიგინა (ზნაურის რ-ში) და სხვ. [7.108]. წყაროების განხილვის საფუძველზე ს. ყაუხჩიშვილმა და ა. აფაქიძემ გამოიკვინეს პიტინტში ბერძნული ახალშენის არსებობის საფუძველი და დაისვა საკითხი ამ თეორიის გადასინჯვის შესახებ. ნ. ლომოურის აზრით, ბიჭვინთის მითვლა ე. წ. ბერძნული კოლონიებისადმი ნამდვილ გაუგებრობაზეა დამყარებული, რადგანაც ბიჭვინთა ძველ წყაროებში ბერძნულ ახალშენად არ არის დასახელებული [25.119]. არქეოლოგიური მასალის შესწავლის შედეგად დადგინდა, რომ ქ. ბიჭვინთა უმეტესად ადგილობრივი მოსახლეობისა და ბერძნული ელემენტის ურთიერთობის შედეგადაა ჩამოყალიბებული, მათ ხანგრძლივ და მჭიდრო კონტაქტებს თავისებური დალი უნდა დაესვათ ქალაქის ეთნიკურ შემადგენლობაზე [68.128, 203]. მიუხედავად ზემოთქმულისა, აფხაზი და ზოგი სხვა მეცნიერი ტერიტორიულ გზამკვლევაზეა თუ სხვაგან განაგრძობდნენ ქალაქის ბერძნულ ახალშენად მოხსენიებას (მაგ.: ვ. ფაჩულია, ვ. სიჭინავა, ვ. პეშკოვი და სხვ.).

ამრიგად, ბიჭვინთა ელინისტურ ხანაში დიდი სავაჭრო ცენტრი იყო, მაგრამ მეზობლად, მთებში მომთაბარე, მეკობრე ტომების ყაჩაღური საქმიანობის გამო ძვ. წ. აღ. I საუკუნეში დაეცა და დაცარიელდა. მაშინ, როდესაც ჩრდილო კავკასიიდან ადიღური ტომების (ჯიქების) ჩამოსახლება სწორედ ბიჭვინთის ჩრდილო-დასავლეთით ხდებოდა. თუმცა, საქალაქო ცხოვრების ხელახალი გამოცოცხლება და მძლავრი აღმავლობა ბიჭვინთაში ახალი წელთაღრიცხვის I-II საუკუნეებიდან კვლავ განახლდა [18.131, 137-139, 140-141].

VI საუკუნის ისტორიკოსი პროკოპი კესარიელის გადმოცემით, პიტუნტი სანიგების მიწა-წყალზეა განთავსებული, თუმცა ამავე დროს იგი იმასაც აღნიშნავდა, რომ იმპერატორმა იუსტინიანემ აქ აბაზგებს ეკლესია აუშენა და ქრისტიანული რწმენა მიაღებინა [36.135]. აქედან გამომდინარე, როგორც ჩანს, ქართველური მოსახლეობის კუთვნილ ქალაქში და მათ გვერდით მიგრაციის გზით შემოჭრილი მოსახლეობა — აბაზგები ჩნდება. თუმცა, ამ შემთხვევაში მთავარი ისაა, რომ ელინისტურ ხანაში, როდესაც ამ ტერიტორიაზე აბაზგების კვალიც არ არსებობდა [18.131-139], ქალაქი სავაჭრო ცენტრად უკვე იყო ქცეული და სახელწოდებაც დამკვიდრებული ჰქონდა.

ამდენად, აფხაზეთის მეორე პოლისონიმიც ქართველური წარმოშობისაა და ქართველური მოსახლეობის ოდითგანვე ამ რეგიონში ცხოვრებაზე მიანიშნებს.

სოხუმი — ძველთაგანვე აფხაზეთის ქალაქი. მდებარეობს შავი ზღვის სანაპიროზე სოხუმის ყურეში. ქალაქი თავიდანვე ხანარმოო და სავაჭრო ცენტრი იყო. იგი დასტურდება როგორც ქართულ, ისე უცხოურ წერილობით და კარტოგრაფიულ წყაროებში. მისი უძველესი სახელწოდებაა „დიოსკურია“. თავდაპირველად ამ ტოპონიმს უკავშირებდნენ ბერძნულ მითოლოგიაში ცნობილი ტყუპი ძმების (ზევისისა და ლედას ვაჟების) კასტორისა და პოლიდეკეს შესახებ არსებულ ლეგენდას. თუმცა, რადგანაც ძველ წყაროებში ფიქსირებული ბერძნული სახელწოდებები უმეტესად ქართული საკუთარი სახელების თარგმანს წარმოადგენდნენ, ამიტომ ბევრი მეცნიერი თავიდანვე იზიარებდა იმ აზრს, რომ ამ შემთხვევაშიც ასეთივე მოვლენასთან უნდა გვექონოდა საქმე. ამას ადასტურებს დასავლეთ საქართველოს მთელს ტერიტორიაზე გაფანტული ტოპონიმები, რომლებიც სკურ- ძირს იყენებენ. მაგ.: სოფ. სკურია (ხოზის რ-ში), სოფ. სკური (წალენჯიხის რ-ში), სკურ-დიდი (ქ. ბათუმთან), სკურდი (სენაკის რ-ში) და სხვ. [20.146-147]. სკური მეგრულში გვხვდება წყლის, უმეტესად მინერალურის აღსანიშნავად. შდრ.: სკურჩა [42.608]. სკუ- ელემენტს ქართველურ ენებში კანონზომიერი შესატყვისი გააჩნია — ქართ.: სკუ-სკ-სკ, მეგრ.: სკუ-სკვ-სკ, სკუ-სქ-, ლაზ.: სკვ-, სვან.: სკუ [40.405-406]. ლ. სოლოვიოვიც ვარაუდობდა, რომ „სკური“, „სკურჩა“ ძველ მეგრულში „წყარის“ (წყალი) ფორმა იყო, ხოლო, „დიო“ მეგრული „დიდა“ (დედა) ან სვანური „დია (დედა)-დან იყო მიღებული. იგი ითვალისწინებდა იმ ფაქტს, რომ ქალაქი მდ. სკურჩაზე იყო გაშენებული, ხოლო ამ ქალაქში უძველესი დროიდან ქართველური მოსახლეობა ცხოვრობდა. ე. ი. დია + სკური წყლის დედა (დედა მდინარე) უნდა ყოფილიყო [85.116-117]. დიოსკურიის ტერიტორიაზე ჩატარებული გათხრების შე-

დეგებმა წარმოშვა ვარაუდი, რომ ძველი ქალაქის უდიდესი ნაწილი სოხუმის ყურეში, ზღვის ფსკერზეა ჩაძირული.

თ. მიქელაძის მოსაზრებაზე დაყრდნობით ზოგიერთი მეცნიერი ამ ტოპონიმს სვანურ ლექსემად მიიჩნევს. სვანური „სგური“, ჯდომას, საუფლოს ნიშნავს, „დიასგური“ კი დედეს საბრძანებელი, დედაქალაქი უნდა ყოფილიყო. აქედან გამომდინარე იგი ქართულ წარმართულ ლეგენდას „ადგილის დედას“ დაუკავშირეს [31.14]. ჩვენი ვარაუდით, იმ თვალსაზრისს, რომ ძველ მეგრულში მართლაც შესაძლებელია მდინარის, წყლის აღმნიშვნელად „სკური“ გვევლინებოდა, უფრო მყარი საფუძველი გააჩნია. მითუმეტეს, რომ ამას რამდენადმე მართლაც მხარს უჭერს სქური//სკურის წყლის მნიშვნელობით დასავლეთ საქართველოში გავრცელება. მაგ.: სქურდი//სკურდი (წყალი, სოფლ. გაჭედლის საკრ.), სქურდლალი (დეღე, სოფ. გურძემის საკრ.), სკურჭემია//სქურჭემია (დეღე, სოფ. თამაკონში), ოლასკურია (მდინარე რიონის მარჯვენა შენაკადი), სკურდულა (მდ. ხანისწყლის მარცხენა შენაკადი), სკურდიდი (დეღე, სოფ. გურძემის საკრ.), გელენსკური (მდ. სულორის მარცხენა შენაკადი) და სხვ. აქედან გამომდინარე გამოირიცხული არ უნდა იყოს ქ. დიოსკურიის უძველეს სახლსაც მეგრული ლექსემა დასდებოდა საფუძვლად. შესაძლებელია ტოპონიმს ბერძნული ენის გარკვეული გარეგნული გავლენა განეცადა.

დიოსკურია რომ ქართველური წარმოშობის პროლისონიმია სჩანს იქიდანაც, რომ სპეციალისტების აზრით აქ ადრეანტიკურ და ელინისტურ ხანაში უმეტესად ადგილობრივი, დასავლურ ქართველური წარმოშობის მოსახლეობა ცხოვრობდა. მათ სამოსახლოდ სანაპიროდან დაცილებული, გორების ზოლი ეჭირათ (სოხუმის მთა, მთა გუად-იხუ და ა. შ.), სადაც მოსახლეობა არსებობდა ჯერ კიდევ გვიან ბრინჯაოს და ადრე რკინის ხანიდან [19.203]. როგორც ჩანს, სანამ დიოსკურიაში ბერძნები მოვიდოდნენ, ადგილობრივ მოსახლეობას უკვე გავლილი ჰქონდა განვითარების გრძელი გზა და მზად იყო ქალაქური ცხოვრებისათვის [19.143]. ანტიკურ ხანაში, ძველი ნელთალრიცხვის V-I საუკუნეებში ქ. დიოსკურიის მიმდებარე მთებზე — სოხუმისა და გუადიხუზე და სხვ. დადასტურებულ მოსახლეობაში მ. ტრაფში [87.88], ზ. ანჩაბაძე [56.143], შ. ინალ-ივა [71.193-211] და სხვ. აფხაზურ მოსახლეობას ხედავენ, თუმცა წყაროებიდან გამომდინარე კოლხეთის სამეფოს არსებობის ხანაში, ჩვენს ნელთალრიცხვამდე I ათასწლეულში თანამედროვე აფხაზეთის ტერიტორიაზე აფხაზების წინაპარი ტომები არ ჩანან. დიოსკურია და მისი მიმდებარე ზოლი დასახლებული იყო ქართველური ტომებით, რომელთაც აქ პოლიტიკურად და ეთნიკურად წამყვანი როლი ენიჭებოდათ [6.431; 29.65-68; 67.62-63; 81.117-119]. ადგილობ-

რივი მოსახლეობისა და ბერძნული ელემენტის ხანგრძლივმა ურთიერთობამ, მათმა მჭიდრო კონტაქტმა თავისებური დალი დაასვა ქალაქ დიოსკურიის მოსახლეობის ეთნიკურ შემადგენლობას [68.203].

ქ. დიოსკურიამ ძველი წელთაღრიცხვის II-I საუკუნეებამდე იარსება და შემდეგ მთლიანად დაცარიელდა, თუმცა სამაგიეროდ იმავე ადგილზე ახალი წელთაღრიცხვის II საუკუნეში საქალაქო ცხოვრების ხელახალი გამოცოცხლება და ახალი მძლავრი აღმავლობა დაიწყო. აღნიშნული ხანიდან აქ რომაელებმა ციხე-სიმაგრე ააგეს და მას სებასტოპოლისი უწოდეს. ახალი წელთაღრიცხვის II საუკუნის ნახევრიდან სებასტოპოლისის წარმოქმნას დიოსკურიის ადგილას ადასტურებენ, როგორც ფლავიუს არიანე, ისე პლინიუსი [18.137-142; 69.239; 81.120]. სახელწოდება „სებასტოპოლისი“ დაკავშირებული იყო რომის იმპერატორის ბატონობასთან, რაც ნიშნავდა სებასტოსის ანუ ავგუსტეს ქალაქს [68.203]. არქეოლოგიური მასალებიდან ირკვევა, რომ სებასტოპოლისის ტერიტორია ელინისტური ხანის დიოსკურიის ფარგლებს მთლიანად არ ფარავდა. მის საზღვრებს გარეთ რჩებოდა დღევანდელი სოხუმის მთა, გუადიხუ და სხვ., რომელიც ადრეელინისტურ ხანაში საკუთრივ დიოსკურიის ტერიტორიას შეადგენდნენ. სებასტოპოლისში ქართველური მოსახლეობა ცხოვრობდა [28.544-549].

ამრიგად, როგორც დიოსკურიის, ასევე სებასტოპოლისის დაფუძნება და სახელწოდების წარმოშობა წინ უსწრებდა აფხაზების წინაპარი ტომების აქ ჩამოსახლებას. VI ს. დასაწყისში ქალაქი ბიზანტიის ბატონობას დაემორჩილა. ირან-ბიზანტიის ომის (542 წ.) დროს, ბიზანტიის იმპერატორმა იუსტინიანე I სებასტოპოლისის ციხე-სიმაგრე დაარღვია და ჯარები გაიყვანა ქალაქიდან, მანვე 565 წ. კვლავ აღადგინა ქალაქი და ციხეც [44.502].

კარტოგრაფიულ წყაროებში სოხუმი დადასტურებულია XIII საუკუნის ვენეციურ რუკაზე სახელწოდებით *Seuastopoli* ფორმით [62.821-822]. 1318 წ. პ. ვესკონტეს შავი ზღვის რუკაზეც იგი დატანილია, როგორც *Savastopoli* [61].

სებასტოპოლის ადგილობრივი სახელწოდება იყო ცხუმი, რომელიც დადასტურებულია ძველ ქართულ საისტორიო წყაროებში VIII საუკუნიდან (ჯუანშერის მატიანეში) და ამ სახით გვხვდება იგი მთელ საშუალო საუკუნეთა მანძილზე [20.147]. სოხუმის ახლოს, კავკასიის ქედის მთებში, რომელნიც დიოსკურიადას გადმოჰყურებდნენ, სტრაბონის მიხედვით ერთ-ერთი ქართველური ტომი სვანები ცხოვრობდნენ. სვანეთის ტერიტორია იმ დროისათვის უფრო ფართო ყოფილა, იგი მოიცავდა დღევანდელი აფხაზეთის აღმოსავლეთ მთიან მხარეს და პირველყოვლისა მდ. კოდორის სათავეებს. როგორც ჩანს, ისინი ზღვაზეც გადიოდნენ. [29.50, 65; 6.431; 81.117].

ამიტომაც ბუნებრივია, რომ ქალაქის უძველეს ქართულ სახელწოდებას სვანური წარმოშობის საკუთარ სახელს უკავშირებენ. ქართველური ენიდან გამომდინარე სოხუმი//სუხუმის ამოსავალი სვანური *ცხუმ = რცხილა. ეს მოსაზრება მ. ქალდანს ეკუთვნის [29.65]. ქალაქის სახელი ფორმით „ცხუმი“ გამოიყენებოდა XIX საუკუნის შუა წლებამდე. არაბულ და თურქულ წყაროებში „ცხუმ“ ფორმის ნაცვლად გვხვდება მისი ვარიანტები — სუხუმუ და სუხუმ [9.88]. თურქული ენა სიტყვის დასაწყისში თანხმოვანთა თავმოყრას ვერ გულისხმობს და არც „ც“ აფრიკატი მოეპოვება. ამიტომ „ცხუმ“ „სუხუმად“ იცვლის სახეს, რომელიც მკვიდრდება [50.117]. ქართული წარმოშობის „ცხუმს“ კანონზომიერი მეგრულ-ჭანური შიშინა შესატყვისები მოეპოვება. ამავე დროს, მისი ქართულობის დამადასტურებელია ამ სახელწოდებაში ჩვეულებრივი ცხ კომპლექსის არსებობა, რაც აფხაზურისათვის არ არის დამახასიათებელი [24]. ცხომ//ცხუმში სემანტიკური, ეტიმოლოგიური და ეტიმოლოგიური თვალსაზრისით, სახელდების პრინციპები საერთო ქართველურია. მოტივაციის საფუძველია ამ ადგილებში „რცხილის“ არსებობა. მაგ.: ქართული ცხემლოვანი, ცხინვალი, ცხმორისი. მეგრ. ცხემურონი, ცხიმურონი, ცხემურეში. ჭან. ცხემურეფუნა. სვან. ცხუმელირ, ცხუმალდ, ცხემარ, ლეცხუმერ. სემანტიკურ და ეტიმოლოგიურ საფუძველს, როგორც ახალი, ისე ძველი ფორმებისათვის წარმოადგენს ძველ ქართული გეო-ბოტანიკური ტერმინი ქრცხემლ- ან ქრცხილ-. ტოპონიმიკურ დონეზე საერთო სვანურისათვის ამოსავალი იქნება *ცხუმ- [47.199, 201]. გ. ვასიანი [8.206] და თ. მიზნუანი [31.14] სოხუმის სვანურ „ცხუმიდან“ წარმომავლობას იზიარებენ. სვანეთში დღესაც არის სოფელი ცხუმარ რაც რცხილნარ ადგილს აღნიშნავს.

განსხვავებული აზრი გამოთქვა კ. ჰანმა, რომელმაც სოხუმი დაუკავშირა აფხაზურ სა-გუმ-ს, რომელიც, მისი ვარაუდით, „აფხაზურ ქვეყანას“ აღნიშნავს და რომელიც მდებარეობდა მდ. გუმზე (გუმისთა). ამ ქალაქის აფხაზურ სახელწოდებაში — *Aky, Akya* (აყა), *Kya* აფხაზურად სანაპიროს აღნიშნავს, რომელიც დაფარულია ქვებით [63.132]. როგორც ჩანს, კ. ჰანის ვარაუდი გადაუმოწმებელ, ზეპირ თარგმანს ეყრდნობა, რადგანაც აფხაზურად „აფხაზური ქვეყანა“ ითარგმნება როგორც — აფსუატოგელა“ ხოლო აყა რომელსაც აფხაზები მეტყველებებაში ხმარობენ ქ. სოხუმის მიმართ, ლიტერატურულ წყაროებში არ დასტურდება. ეს ლექსიკური ერთეული პრადადილურია. მას ორმაგი მნიშვნელობა აქვს. ერთია: „ღელე“, „ხევი“, „ხეობა“, რაც დღეს ყაბარდოული ენაკავისათვის არის დამახასიათებელი და სწორედ ყაბარდოულ ტერიტორიაზეა ამ ელემენტის ტოპო-

ნიმები გავრცელებული (მაგ.: Деменюк — დომანგეჟა, Фанუко — ფანდგეჟა და სხვ.) [50.121], მეორე, ჩერქეზული ენისათვის — „დამყაყებუ-ლი წყალი“. გეოგრაფიულ ობიექტთა სახელწოდების, ახალი ობიექტების აღსანიშნავად გადატანა მიგრანტთა პრაქტიკაში, ჩვეულებრივი მოვლენა უნდა იყოს. ამრიგად, საფიქრებელია, რომ „აყოა ჩრდილოეთიდან გადმოე-ტანათ შუასაუკუნეებში“ [52] აფხაზეთის ტერიტორიაზე. კასტელის ცნო-ბაზე დაყრდნობით თ. გვანცელაძე ვარაუდობს, რომ „აკუ“ (აყოა) გვიანდე-ლი სოხუმი უნდა იყოს, რადგანაც შუასაუკუნეების ქ. ცხუმი მდ. ბესლეთის მარცხენა ნაპირზე, მდ. ბესლეთსა და მდ. კელასურს შორის მდებარეობდა, ხოლო გვიანდელი სოხუმი — მდ. ბესლეთის მარჯვენა ნაპირზე, შესართა-ვიდან „თურქულ“ ციხე-სიმაგრემდე ივარაუდებოდა [11.56]. შ. ინალ-იფა აყოს სოხუმზე ადრე აფხაზეთში „უხსოვარი დროიდან“ გავრცელებულ ტოპონიმად მიიჩნევდა, თუმცა, სოხუმის აფხაზურად ახსნის სხვა მოსაზ-რებასაც გვთავაზობს, თითქოს: „უძველესი აფხაზური მიწის“ სახელწო-დება — სოხუმი ასევე „უძველესი აფხაზური გვარის“ Самыхуаа (Сама-та-аху)-საგან უნდა წარმოქმნილიყო, რომელიც ადრეულ ეპოქაში ადგილობრივი ტოპონომი უნდა ყოფილიყო [70.110-111, 398]. გ. შა-კირბაიასა [90.171-177] და ვ. კვარჭიას [72.17] აზრითაც აყოა ძველაფხა-ზური პოლისონიმია (III-II ს. ს. ძველი ნელთალრიცხვის), რომელიც ბიზანტიელი კეისრის სახესთან ერთად ამოტიფრული ყოფილა კოლხურ სტრატერზე. ჯერ ერთი, ეს აზრი არადამაჯერებლად გამოიყურება, რადგანაც ძვ. ნელთალრიცხვის III-II ს. ს. აფხაზები, უძველეს წყაროებში საერთოდ არ იხსენიებიან არც კოლხეთისა და არც სხვა მომიჯნავე ტერი-ტორიაზე. მეორე — სპეციალისტების აზრით, კოლხურ სტრატერზე კეის-რის სახესთან ერთად ამოტიფრულია მისი საკუთარი სახელი (აკა), რაც უფრო დამაჯერებელია. თ. გვანცელაძის აზრით, „აყოა“ პირველად ჯაკოპო გასტალდის 1561 წ. რუკაზე დასტურდება, მხოლოდ არა შავი ზღვის ნაპირას, არამედ მდ. ყუბანის აუზში, რაც საყურადღებოა და პირ-დაპირ მიანიშნებს იმაზე, რომ აფხაზები სოხუმში საუკუნეების მანძილზე არ ცხოვრობდნენ [9.88].

სოხუმი რომ ქართველური მოსახლეობის ქალაქი იყო და მათ მიწაზე მდებარეობდა, მონუმობს ფლავიუს არიანესა და პტოლომაიოსის ცნობები, რომელთა მიხედვითაც ახ. წ. II ს-ში ქ. სებასტოპოლისი სანიგების მიწაზე, ხოლო ამავე საუკუნის რამდენიმე ათეული წლის შემდეგ ლაზთა ტერი-ტორიაზე იყო [33.83, 86]. აქედან გამომდინარე ახალი ნელთალრიცხვის II საუკუნეში სებასტოპოლი იმყოფებოდა ჯერ სვანებით და მოგვიანებით

ლაზებით დასახლებულ ტერიტორიაზე. ნ. ბერძენიშვილი ამავე წყაროებ-ზე დაყრდნობით, სვანებს დიოსკურიის მკვიდრ ტომად მიიჩნევდა და „ცხუმი“ ტოპონიმის წარმოქმნაში მათ მონაწილეობას ადასტურებდა [6.431]. ამრიგად, არავითარი საფუძველი არ არსებობს ეჭვი შევიტანოთ „ცხუმი“ ტოპონიმის ქართველურობაში. ამ პოლისონიმის აფხაზური წარ-მოშობა არც ეტიმოლოგიურად და არც ფონეტიკური კანონზომიერებით არ მტკიცდება. არც ძველ ბერძნულ, რომაულ თუ ძველ ქართულ წყაროებ-ში „სალუმ“//„საგუმ“ და „სამაახუა“ ტერმინები და მითუმეტეს გვარები ფიქსირებული არასოდეს ყოფილა. მართალია, უფრო მოგვიანებით, IV-V ს. ს. მოსახლეობის ტერიტორიული გადაადგილების გამო სებასტოპოლისი-ცხუმი აფშილეთის ტერიტორიაზე იგულისხმება, რასაც ქართული წყა-როც მონუმობს [33.119; 34], მაგრამ აფშილები თანამედროვე აფხაზების წინაპრებიც რომ ყოფილიყვნენ, ამას ქალაქის სახელწოდებისათვის მნიშ-ვნელობა არ ჰქონდა, რადგანაც იგი უკვე ამ დროისათვის არსებობდა.

სოხუმი, უფრო გვიან, შუასაუკუნეებშიც ქართველებით იყო დასახლე-ბული, რაც ჩანს 1330 წ. სებასტოპოლელი კათოლიკე ეპისკოპოსის მიერ კენტერბერიელ არქიეპისკოპოსისადმი მიწერილ წერილში. მისი აღწერი-ლობით ამ ქალაქში „ცხოვრობდნენ ქართველები და არა წარჩინებულნი, არამედ ღარიბი ქართველები“ [22]. არაბი ისტორიკოსის აბულ-ფედის (XIV ს.) გადმოცემითაც სოხუმი წარმოადგენდა „ქურჯების“ ე. ი. ქართველების ქალაქს [51.138-139]. პირველად აფხაზების ამ ქალაქში გამოჩენას XV საუკუნის შუა ხანას უკავშირებენ. ამას ადასტურებს გენუელი კონსულის, ჯერარდი პინელის ცნობა, რომლის თანახმადაც 1455 წ. 28 ივნისს სებას-ტოპოლს (ცხუმს) მოულოდნელად თავს დასხმიან ავოგაზები (აფხაზები). რომელთა შიშითაც, ადგილობრივი მოსახლეობა აყრილა და სასწრაფოდ გაქცეულა [10, 53].

ამრიგად, ზემოთქმულიდან კარგად ჩანს, რომ აფხაზეთის ტერიტორი-აზე ქალაქი სოხუმი დაარსებულია აფხაზების გამოჩენამდე და თვით სახ-ელწოდება ქართველურ, კერძოდ სვანურ ენასთანაა დაკავშირებული.

ანაკოფია — მდებარეობს ახლანდელი ახალი ათონის (ფსირცხის) ტერ-იტორიაზე გუდაუთის რაიონში. იგი VII-VIII საუკუნეებში ფეოდალური საზოგადოების ურთიერთობის განვითარების შედეგად აბაზგთა საერისთაოს პოლიტიკური ცენტრი ხდება. მოიხსენიება ძველ ქართულ წყაროებში [20.151]. პროკოპი კესარიელის ცნობიდან გამომდინარე ციხე-სიმაგრე ტრაქა (ანაკოფიის უძველესი და თავდაპირველი სახელი) მდე-ბარეობდა ზღვის პირას, მთაზე „აფსილიის საზღვრებს შემდეგ აბაზგიის შესავალში“ [33.119]. აფხაზეთის ამ უძველეს სატახტო ქალაქს „ივერიის

მთის“ მთელი მწვერვალი ეკავა, რომელიც თითქმის ყოველი მხრიდან მიუ-
ვალი იყო [5.31]. ლეონ II-ის მიერ დასავლეთ საქართველოს გაერთიანებისა
და დედაქალაქად ქ. ქუთაისის გამოცხადების შემდგომაც ანაკოფიას
მნიშვნელობა არ დაუკარგავს. „ციხე ანაკოფიაში“ „მიიცვალნეს მირ და
არჩილ მეფენი ქართლისანი“ [6.575]. „მატიანე ქართლისაჲს“ ცნობით,
როდესაც გიორგი I გარდაიცვალა, მას ოვსთა მეფის ასულისაგან ძე დარჩა,
რომლსაც დემეტრე ერქვა სახელად (ბაგრატ IV-ის ნახევარძმა). დემეტრე
და დედამისი გიორგის გარდაცვალების შემდეგაც ანაკოფიის ციხეში
ცხოვრობდნენ, სანამ მათ 1032 წ. ანაკოფია ბიზანტიის კეისარს არ
გადასცეს. თუმცა, ანაკოფია 1046 წ. ბაგრატმა კვლავ დაიბრუნა და იქ
ქუბულულ ქაჭას ძე უთალო დატოვა [48.144]. როგორც ვხედავთ, ანაკოფია
მართალია აზაზთა საერისთაოს პოლიტიკური ცენტრი იყო, მაგრამ
დამოუკიდებელი არასოდეს არ ყოფილა, იგი ყოველთვის საერთო ქართულ
ფეოდალურ სამყაროს ეკუთვნოდა.

XIV-XV საუკუნეებში ანაკოფიას გენუელები იკავებენ. ზღვის პირას მდ.
ფსირცხის შესართავთან ისინი აგებენ ციხეს და აარსებენ ფაქტორიას. ამ
დროიდან ანაკოფიის ციხე-ქალაქი თანდათან კნინდება. ხშირდება
ჩრდილოკავკასიელების შემოსევები. ისინი სარგებლობდნენ საქართველოს
ფეოდალური მონარქიის დაქუცმაცებულობითა და სისუსტით, თავს ეს-
ხმოდნენ, არბევდნენ და ძარცვავდნენ მოსახლეობას. მოგვიანებით, XVII სა-
უკუნეში, გახშირებული თავდასხმებისაგან შეწუხებული სამეგრელოს
მთავარი ლევან დადიანი ანაკოფიას ზღუდეს ავლებს [41.782]. არქანჯელო
ლამბერტისა და კასტელის მიერ შექმნილ რუკებზე (1654 წ.) გაკეთებული
წარწერების მიხედვით გასაგები ხდება, რომ ანაკოფიასთან 60 მილის
კედელი იყო აგებული „აფხაზთა შემოსევების წინააღმდეგ“ [1.17; 21].
მიუხედავად ამისა, 1813 წლამდე ანაკოფიას სახელწოდება არ შეუცვლია.
XIV ს. პიეტრო ვესკონტეს მიერ შედგენილ რუკაზე იგი ფიქსირებულია Flum
de nicofa-ს სახელით [61.]. გ. ამიზბას მიერ მოკვლეულ 1813 წლის „შავად
შედგენილ“ რუკაზე, პირველად ფიქსირებულია ტოპონიმი „ფსირცხა“
[57.68], რომელიც 1948 წ. 3.09 „ახალი ათონით“ შეიცვალა. მალე იგი ტოპონ-
იმის რუსულმა ფორმამ Новый Афон შეცვალა. ფრანს დიუბუა დე მონპერე
ანაკოფიის ნანგრევებს ორივე სახელით Phanakonpi და Psirste ფორმითაც
მოიხსენიებს [66.129]. ფსირცხა სახელწოდებითაა იგი დადასტურებული დ.
პაგირევის ხუთვერსიან რუკაზე და მისივე ანბანურ საძიებელში [82.207].

მდინარის სახელები ანაკოფია და ფსირცხა იდენტიფიცირებულია
ვახუშტი ბაგრატიონის მიერ. მას მიაჩნია, რომ ციხე-ქალაქის სახელწოდებ-
ა მდინარეზე უნდა გავრცელებულიყო. ანაკოფია, რომელიც "იყო ქალაქი

კეთილი, მშვენიერი, ზღვასა ზედა ნაშენებული, შემდგომად ბაგრატიონ-
თაგან უმეტეს განდიდებული" [41.781-782] ჩრდილო-კავკასიელების
შემოსევების შედეგად ნანგრევებად იქცა. 1875 წ. ამ ნანგრევებთან სიმონ
კანანელის სახელობის ახალი ათონის რუსული მონასტერი დაარსდა, რის
შედეგადაც მთელ ტერიტორიას ეწოდა ათონი. 1880-იან წლებში აქვე
დაარსდა წმინდა პანტელეიმონის სახელობის რუსული მონასტრის ფილ-
იალი, რომლის მიზანს ქართველებისაგან აფხაზების სულიერი დაშორება
წარმოადგენდა [4.102]. ანაკოფიას ქართულ ძეგლად აღიქვამდა არქანჯე-
ლო ლამბერტი. იგი წერდა — „კოლხეთის გარედ, აფხაზების და ჯიქების
ქვეყანაში, მშვენიერი ტარძები დგანან ქართულად აშენებული და
ქართულის ზედწარწერებით. მაგ.: ანაკოფიაში და ბიჭვინთაში არის
კოლხეთის, გურიის და იმერეთის პარტრიარქის საჯდომი“ [1.17].

საქართველოსაგან განკერძოებულად განიხილავდნენ ანაკოფიას
აფხაზი მეცნიერები. მაგ. შ. ინალ-იფა მას შუასაუკუნეების აფხაზი
მთარების ქალაქად მიიჩნევდა, რომელიც Накыафия-Нуха лнаа (ნაყოფია-
ფა ლბაა) ე. ი. ნაყოფიერების დედოფლის -ციხე იყო. მიუხედავად იმისა,
რომ ნაყოფი ქართული სიტყვაა და მასში გამრავლება, მოსავლის მოცემა,
ნაყოფიერება იგულისხმება, იგი ამ ტერმინიდან მიღებულ ანაკოფიას
მაინც აფხაზურად თვლის, რომელიც გრძელ გზას უნდა აღნიშნავდეს
[70.115]. ხ. ბლაჟბას აზრით, კი აფხაზური ანაყოფაჭაფა (გამოშვერილი,
დასერილი, დაკლაკნილი ადგილი) და ნაყუა (მყინვარი) ტერმინებიდან
უნდა წარმოჩენილიყო აფხაზური „ანაყოფია“ [59.255]. არც ხ. ბლაჟბას
მოსაზრების გაზიარება შეიძლება, რადგანაც აყოფაჭაფა შეიძლება
მართლაც გადმოსცემდეს გამოშვერილ, დასერილ, დაკლაკნილ ადგილს,
მაგრამ ამ შემთხვევაში ან- თავსართი მისთვის სრულიად ზედმეტია.
აქედან გამომდინარე ფონეტიკური თვალსაზრისით აყოფაჭაფას არ
შეიძლება მოეცა ანაკოფია. ჩვენი აზრით, არც შავ ზღვაზე აღმართულ
მშრალ კლდოვან მთას არავითარი კავშირი არ უნდა ჰქონდეს ტერმინ
მყინვართანაც.

ტოპონიმებს — ფსირცხასა და ანაკოფიას იკვლევდნენ ქართველი მეც-
ნიერებიც. ივ. ჯავახიშვილი ფსირცხას ჩერქეზულსა და ყაბარდოულ ენას
უკავშირებდა [49.46]. თავისი ბოლოკიდური ფორმით „-ია“ პ. ინგოროყვა
ანაკოფიას ქართული გეოგრაფიული სახელების ჯგუფს მიაკუთვნებდა
[20.151]. ტოპონიმ ანაკოფიას და ანაკვას ერთმანეთს უკავშირებდა კ. ბე-
რულავა, თუმცა, სახელწოდებას VI საუკუნის მეორე ნახევარში ბიზანტიე-
ლების მიერ დამკვიდრებულად თვლიდა [5.33]. თ. მიბჩუანის ვარაუდით,
„ანაკოფია რომ აფსუური ყოფილიყო, მას ფსირცხა არ ჩაენაცვლებოდა“.

მას მიაჩნია, რომ ანაკოფია ქართული სახელია, კომპოზიტი და შედგება ანა + კოფი-საგან. ანა სახელია, ხოლო კოფი — სვანურ ენაზე ქალთა სამკურნალო ბალახი [32.164].

ჩვენი ვარაუდით ანაკოფია ბერძნული წარმოშობისაა და „ანაკოპედან“ უნდა მოდიოდეს, რომელიც შებრკოლებას, შეფერხებით სვლას აღნიშნავს. „ანაკიუპტო“ კი არის რაიმე ზედაპირზე ზემოთ ასვლა შეფერხებით [65.120-121]. სწორედ ბერძნულ ენას უნდა გამოეხატა ის პროცესი, რომელიც ციხე-სიმაგრეზე დაბრკოლებით მალა ასვლას მოჰყვებოდა. თავისთავად ცხადია ისიც, რომ ბერძნულმა ტოპონიმმა დროთა ვითარებაში ქართული ენის გავლენა განიცადა, რადგანაც იგი აგებულიებით, ბოლოკიდური-ია სუფიქსით უფრო ქართულია ვიდრე აფხაზური.

ამრიგად, უძველესი ციხე-ქალაქის სახელი XIX საუკუნის დასაწყისამდე ბერძნული იყო და მხოლოდ ამის შემდეგ შეიცვალა ჩერქეზულ-ყაბარდოული ტოპონიმით, რომლის დამკვიდრება ჩრდილო-კავკასიიდან შემოდინებული მიგრაციულ ერთ-ერთ ტალღას უკავშირდება.

ილორი — ადმინისტრაციული ცენტრის დაარსებას აქ წინ უძღოდა წმინდა გიორგის ტაძრის აგება. სწორედ წმ. გიორგის ტაძრის გარშემო გაჩნდა დასახლება. ტაძრის აღმოსავლეთის კედლის წარწერის მიხედვით, მისი აგება თარიღდება XI საუკუნის I მეოთხედით. თავდაპირველად დასახლება მდებარეობდა მდ. ლალიძგის შესართავთან და განფენილი იყო როგორც მარჯვენა, ისე მარცხენა ნაპირზე. XX საუკუნის დასაწყისისათვის დასახლება მხოლოდ ტაძრის მარცხენა მხარეს, მდ. ლალიძგის მარცხენა ნაპირზე მდებარეობდა [12.175; 74.37; 73.17]. ილორის ქრისტიანული ტაძარი შუასაუკუნეების კავკასიაში და მეზობელ ქვეყნებშიც ძლიერი რელიგიური ცენტრი იყო. მას პატივს სცემდნენ მაჰმადიანი თურქები, აფხაზები, ჩერქეზები, ოსები და ჩრდილო-კავკასიის სხვა ხალხები [66.160]. ილორში ძველთაგანვე ქართველური (მეგრული) მოსახლეობა ცხოვრობდა. ი-ლორ-ი თავისი აგებულებითა და ი-ი სუფიქსებით აშკარად ქართველურია. მისი აფხაზური სახელწოდება ელგრ, მეგრული ენის საფუძველზეა შექმნილი. თუმცა, ი. აძინბას [54.82], ა. კაციას [73.19] და ვ. კვარჭიას [72.61] ვარაუდით თითქოს ილორი სწორედ აფხაზურ ელგრს უნდა მოეცა, რაც გამოორიცხულია. სოხუმი აფხაზი მმართველების ხელში მხოლოდ XVI საუკუნის 50-იან წლებში გადავიდა. XVII საუკუნის 80-იანი წლების ბოლომდე სამეგრელოსა და აფხაზეთის სამთავროს შორის საზღვარი მდ. კელასურზე გადიოდა [60.55]. ამრიგად, ამ ტოპონიმს აფხაზები ვერ შექმნიდნენ, იმ უბრალო მიზეზის გამო, რომ ამ რეგიონში XI და არც შემდგომ საუკუნეებში არ ცხოვრობდნენ. ტოპონიმიც ქართველურია და მამასადა-

მე იქ მაცხოვრებელი ქართველების მიერაა დამკვიდრებული. ამას მხარს უჭერს ისიც, რომ ტოპონიმი ილორი გვხვდება საქართველოს სხვა კუთხეებშიც. მაგ.: ქ. ქუთაისთან და ორი მათგანი დადასტურებულია სენაკის რაიონშიც [82.101].

რაც შეეხება კარტოგრაფიულ წყაროებს, პირველად ილორი 1318 წ. პ. ეესკონტეს მიერ შედგენილ რუკაზე მითითებულია Chorobendi [61.]. ამავე ფორმით — კორობენდი, კორობენდინა, კორობონდია დასტურდება იგი XIV-XVII ს. ს. გენუელთა რუკებზე [74.38]. შესაძლებელია ამ შემთხვევაში ილორი გაიგივებულია მეზობელ დასახლებასთან — გურბედიასთან. XVII საუკუნეში არქანჯელო ლამბერტისა და ქრისტეფორე კასტელის რუკებზე იგი უკვე ილორი ფორმით არის დამონებული [62.838, 840]. ილორი ფორმითაა იგი მითითებული დ. პაგირევის ხუთვერსიან რუკასა და მისივე ანბანურ საძიებელშიც [82.102]. ამავე ფორმითაა იგი ფიქსირებული „ევროპული რუსეთის სპეციალურ რუკაზე“ (1921 წ.), „გეოკარტრომის“ როსტოვ-დონის 1926 წ. და სსრკ მინისტრთა საბჭოსთან არსებული გეოდეზიისა და კარტოგრაფიის მთავარი სამმართველოს მიერ დამტკიცებულ 1946 წ. რუკებზე.

ოჩემჩირე — გაშენებულია შავიზღვისპირა დაბლობზე მდ. ლალიძგის შესართავის მარჯვენა ნაპირზე. თანამედროვე ქ. ოჩემჩირის ადგილას სპეციალისტები ვარაუდობენ ბერძნული ანტიკური ქალაქის გიენოსის (Κικινοσ, Гиенос) [77.130, 132-133, 138] არსებობას, რომლის წარმოქმნა ძველი წელთაღრიცხვის V ს. იგულისხმება [25.36]. ეს ქალაქი თავის არსებობას ძველი წელთაღრიცხვის III ს. წყვეტს. [86.23]. გიენოს გუნოს ბერძნულად აღნიშნავს გორას, ამაღლებას, ზეგანს [65.331]. გიენოსი, რომ თანამედროვე ოჩემჩირის ადგილას მდებარეობდა, ამას მრავალი მეცნიერი და მათ შორის ბ. კუფტინიც იზიარებდა [75.158, 264]. ტიპურ სავაჭრო ფაქტორიად მიაჩნდა იგი ლ. სოლოვიოვს და ფიქრობდა რომ ქალაქი სეზონურ ვაჭრობას ემსახურებოდა [85.110-111].

გიენოსი პირველად მოხსენიებულია ძველი წელთაღრიცხვის IV საუკუნეში სკილაქს კარიანდელთან, Τυенос ფორმით [28.404; 74.]. VI საუკუნის მოღვაწე სტეფანე ბიზანტიელი ადასტურებდა, რომ „ქალაქი Puenuc კოლხეთშია“ [62.190]. დიუბუა დე მონპერეს ქალაქი ტგუასას სახელით აქვს მოხსენიებული, რომელსაც დიოსკურიუს შემდეგ მთავარ ბერძნულ კოლონიად თვლიდა. მისივე ცნობით, ძველი ქალაქის ადგილას თურქებმა მდ. მერკულასა და მდ. ლალიძგას შორის ახალი ქალაქი (იენი-შერი) გააშენეს [66.]. ცხადია შერში ქ. ოჩემჩირე იგულისხმებოდა. თუმცა, ჯერ სავაჭრო დაბის და შემდეგ ქალაქის დაარსება მხოლოდ მკვიდრი,

ქართველი მოსახლეობის მიერ უნდა მომხდარიყო. როგორც ცნობილია, ბერძნული კოლონიები ცარიელ ადგილზე სულაც არ ფუძნდებოდა, არამედ ისინი იმ ადგილებზე ჩნდებოდნენ, სადაც ტომთაშორისი ვაჭრობა იყო გამართული [80.241-242]. ქალაქის შერეულ მოსახლეობაში ბერძნულს ადგილობრივი ჭარბობდა. ანტიკურ ხანაში გიენოსი ხანძრისაგან უნდა განადგურებულიყო. არქეოლოგიური გათხრებით ცნობილი ხდება, რომ ქალაქის დაჭაობებული ნიადაგი დაბლა იწევდა და მოსახლეობას სისტემატიურად ამ ადგილის ხელოვნურად გამაგრება უხდებოდა და ამიტომ უძველესი არქეოლოგიური ფენები ქრებოდა [69.19, 124, 242]. მხოლოდ XIX საუკუნის მეორე ნახევარში, ზღვის ნაპირზე, ოჩემჩირეში გაშენდა აფხაზეთის უკანასკნელი მთავრის მიხეილ შერვაშიძის საზამთრო სასახლე. აფხაზი გლეხები ამ დროისათვის აქ მცირე რაოდენობით ცხოვრობდნენ, რადგანაც ისინი ჯერ კიდევ მთიან სოფლებში ბინადრობდნენ. ქ. ოჩემჩირეში XIX საუკუნეში და მის მეორე ნახევარში ვაჭრობას მისდევდნენ მეგრულ-ლაზები, რომლებსაც ბზა და სიმინდი თურქეთსა და მარსელში გაჰქონდათ [39.320, 322].

1847 წ. ოჩემჩირე ოფიციალურად გახდა პორტი, თუმცა 80-90-იან წლებშიც კი ჯერ კიდევ პატარა დაბას წარმოადგენდა [84.]. 1917 წ. ოჩემჩირის რაიონის მთელი ტერიტორია ქუთაისის გუბერნიის, სოხუმის ოკრუგში შედიოდა. ქალაქად 1926 წ. გაფორმდა [64.360], რომლის ტერიტორია ისტორიული კოლხეთის იმ ნაწილში იყო, სადაც უძველესი დროიდან ქართველური მოსახლეობა ცხოვრობდა.

დ. პაგირევის ხუთეწისიან რუკაზე და მის ანბანურ საძიებელში იგი ოჩემჩირე ფორმით არის დადასტურებული [82.197]. ამავე სახელწოდებითაა იგი მითითებული 1921 წ. „ევროპული რუსეთის რუკაზე“. ამავე ფორმით მოიხსენიებს თავის 1913 წ. გზამკვლევი კ. მაჭავარიანიც [79.119]. 1946 წ. სსრკ მინისტრთა საბჭოსთან არსებული გეოდეზიისა და კარტოგრაფიის მთავარი სამმართველოს №8 კარტოგრაფიულ ფაბრიკაში შესრულებულ ოფიციალურ რუკაზე ეს ქალაქი უკვე ოჩამჩირა ფორმით გვხვდება, რაც „ზანური სიტყვის აფხაზური ფორმით იყო შეპირობებული (აფხ.: ოჩამჩირა)“ [38.181.]

ი. ყიფშიძეს [46.566], თ. სახოკიას [39.322] და ნ. მარს [78.210-211] ტოპონიმი ოჩემჩირე თურქული ენიდან შეთვისებულად მიაჩნდათ, რომლის საფუძველი უნდა ყოფილიყო თურქული ან გათურქებული ჭანური ლექსემა „ჩიმჩირი“ ბზა, ე. ი. „საბზავე“. თუმცა, ნ. მარსის მეორე ვარაუდით ოჩე- < მეგრულად უჩასაგან (შავი), ხოლო -მჩირე- ჭანური ფართო, ვრცელისაგან მოდიოდა. თავდაპირველად უნდა ყოფილიყო უჩამჩირე > ოჩემჩირე. გ. რო-

გაეა ნ. მარსის ვარაუდიდან სარწმუნოდ მხოლოდ ფუძისა და მეორე კომპონენტის გამოყოფას (ოჩე-მჩირა) მიიჩნევდა. თავკიდური ო- და ბოლოსართი -ე ელემენტები მისი აზრით, სწორედ ზანურ წარმოშობას ამტკიცებენ. ე. ი. სა-ჩემჩირე-ე სიტყვა-სიტყვით (ოჩემჩირე) ყანა ვრცელს აღნიშნავდა [38.182]. ზანურ საგეოგრაფიო სახელად მიაჩნდა იგი ნ. ბერძენიშვილსაც ოჩამ(მ)ჩირე — ოჩამ(ნ)ჩირე — ოჩამჩირე — ჩამჩირი [6.607]. ქართველური (მეგრული) წარმოშობის პოლისონიმად თვლიან ალ. ლლონტი [45.82] და ვ. ზუხბაია [14.125]. ამრიგად, აზრი ოჩემჩირეს ქართველური წარმოშობის შესახებ სამართლიანია. ეს ნათელი ხდება დანიშნულების მანარმოებელი მეგრული ო- და -ე სუფიქსების გამო და რომელიც ითარგმნება სამინდვრე, სახობაბუნე ადგილად. ტოპონიმი კომპოზიტია და ორი ელემენტისაგან „ოჩე“ და „მჩირე“-საგან შედგება. „ოჩე“ მეგრული სიტყვაა და დიდ ყონას (ყანას), მინდორს, ხობაბუნს აღნიშნავს [42.462]. „მჩირე“ ჭანური ლექსემაა და ფართოს, ვრცელს აღნიშნავს [38.182]. სენაკის რაიონში „ოჩე“ ტოპონიმი დღესაც მოიპოვება.

გუდაუთა — შავიზღვისპირა ამ საქალაქო დასახლებას საფუძველი XIX ს. ბოლოს ჩაეყარა. თ. სახოკიამ 1893 წ. მოგზაურობისას აღწერა ეს დასახლება და მას „მოზრდილი დაბა“ უწოდა. დაბაში 172 კომლი (1117 სული) სახლობდა. მოსახლეობა ჭრელი იყო. რიცხოვრივად ქართველები ჭარბობდნენ, შემდეგ იყვნენ რუსები, ბერძნები, სომხები და ბოლოს აფხაზები [39.386-387]. 1917 წ. მდინარე გუდოს შესართავთან მდებარე ეს დასახლება ქუთაისის გუბერნიის სოხუმის მაზრაში შედიოდა. 1926 წ. იგი ოფიციალურად გამოცხადდა ქალაქად, ხოლო 1930 წ. იგი დღევანდელ საზღვრებში რაიონულ ცენტრად იქცა.

პ. ინგოროყვა [20.157] და ვ. ზუხბაია [14.110] გუდაუთას ქართული წარმოშობის ტოპონიმად თვლიან. კ. ჰანმა გუდაუთის რაიონში მოგზაურობის დროს იქაური ტოპონიმები დააფიქსირა, რომელთაგან გუდაუთა ქართულ სიტყვა გუდას დაუკავშირა. მისი ვარაუდით, ტოპონიმი გუდაუთა მდ. გუდოს ხეობის, მის სათავეებთან აღმართულ გუდოს მთის, ამ ხეობაში იმ დროისათვის არსებული სოფლის — გუდაურის სახელწოდებიდან უნდა წარმომდგარიყო. მისი ცნობით, სოფ. გუდაურის მოსახლეობა თხის და ხბოს ტყავისაგან შავი გუდების რენვით იყო დაკავებული [63.40]. თუ გაეზიარებთ კ. ჰანის ამ ცნობას, მაშინ შესაძლებელია ვიფიქროთ, რომ ქალაქის სახელწოდების საფუძველი სწორედ ამ სოფლის სახელი და მოსახლეობის საქმიანობა გახდა. ჩვენი ვარაუდით, შესაძლოა ამ სოფლის მოსახლეობამ ვაჭრობისათვის შედარებით უფრო მოხერხებულ ადგილას, ზღვის სანაპიროსთან გადმონაცვლებისას საფუძველი ჩაუყარა ახალ

დასახლებას. ქართველური ენების სპეციფიკიდან გამომდინარე, საკუთარი სახელის გუდა-ურ[-თას (ე. ი. გუდაურელები) გამარტივების (-ურ სუფიქსის ამოვარდნით) შედეგად შესაძლოა მიღებულ იქნა გუდაუთა. აფხაზურად ეს ტოპონიმი გამოითქმის, როგორც გვლოთ.

მსგავსი ტოპონიმები მრავლად არის საქართველოს მრავალ კუთხეში გავრცელებული. მაგ.: გალის რ-ში — სოფ. გუდავა, ხულოს რ-ში — სოფ. გუდისახო, ცხინვალის რ-ში — სოფ. გუდითა, დუშეთის რ-ში — სოფ. გუდანი, გუდამაყარი, იმერეთში — სოფ. გუდათუბანი, ყაზბეგის რ-ში — სოფ. გუდაური, თეთრიწყაროს რ-ში — სოფ. გუდარენი, კასპის რ-ში — სოფ. გუდალეთი, და სხვ. გუდა ძირის ტოპონიმები გავრცელებულია ასევე მარტვილის, სენაკის და სამეგრელოს სხვა რაიონებშიც. საქალაქო დასახლების საფუძვლის ჩაყრის მომენტიცათვის ე. ი. XIX საუკუნის ბოლოს, როგორც ცნობილია აფხაზები უმეტესად მთიან სოფლებში ცხოვრობდნენ. ამდენად, ამ გვიან გაჩენილი ქალაქის გეოგრაფიული საკუთარი სახელიც ქართველური მოსახლეობის ენის საფუძველზეა შექმნილი.

გალი — საბჭოთა პერიოდში ჩამოყალიბებული ქალაქია. არქანჯელო ლამბერტის რუკაზე ქ. გალის ადგილზე სოფ. გოგიელია მითითებული [62.840]. XIX საუკუნის 80-90-იან წლებში თ. სახოკია თავის „მოგზაურობაში“ სამურზაყანოს ცენტრად სოფ. ოქუშს ასახელებს [39.331]. კ. კუდრიავეცივის აზრით, სამურზაყანოს უეზდის ცენტრი 1926 წ. სოფ. ღალი იყო [74.37]. არც 1921 წ. ევროპული რუსეთის სპეციალურ რუკაზე და არც „გეოკარტპრომის“ 1926 წ. რუკაზე ეს ტოპონიმი აღნიშნული არ არის. იგი ჩნდება, მხოლოდ 1928-30 წლებში, როდესაც სოფ. ოქუშიდან სოფ. ღალაში გადააქვთ სამურზაყანოს ცენტრი. 1930 წ. რუსული ენის გავლენით ტოპონიმი ოფიციალურად ფიქსირდება გალი ფორმით (იგივე მეგრული ღალი). 1932 წ. დაბა გალი რაიონული მნიშვნელობის ცენტრი ხდება. ამასთან ერთად სახელი ეცვლება დასახლებულ პუნქტში ჩამომავალ მდინარე ღალსაც (გალი). ღალი მეგრული სიტყვაა და ღელეს, მცირე მდინარეს აღნიშნავს. იგი მომდინარეობს ზანური *ღალულ > ღალუ > ღალი ფორმიდან [43.164].

ამრიგად, როგორც დავინახეთ, ტოპონიმები ადგილობრივ ხასიათს ატარებდნენ, ექვემდებარებოდნენ მკვიდრი ენის გრამატიკულ წესს, მათი სიტყვათწარმოებითი ლექსიკური მოდელები ნასესხები არ იყო. კვლევის შედეგად აღმოჩნდა, რომ გარკვეულმა პოლისონიმებმა უძველესი ხანიდან ჩვენამდე თითქმის უცვლელად მოაღწიეს, ზოგმა კი იგივე მკვიდრი ენის (ქართველური) გავლენით მცირე ფონეტიკური ცვლილებები განიცადეს. მთავარი მაინც ის არის, რომ მათი სემანტიკა მხოლოდ ქართველური ენის საფუძველზე აიხსნება.

თითოეული პოლისონიმის წარმოქმნას ობიექტური მიზეზი ედო საფუძვლად. მათი კლასიფიკაციის დროს იკვეთება სახელების მოტივაციის რამდენიმე მთავარი საფუძველი — მცენარეული საფარის თავისებურება (გაგრა, ბიჭვინთა, ცხუმი); გეოგრაფიულ-ბუნებრივი მდებარეობა (ბერძნული ასაკოფია, მეგრ. გალი) და სამეურნეო ხასიათი (ოჩემჩირე, გუდაუთა). უცნობია სემანტიკის თვალსაზრისით ილორი, მაგრამ გრამატიკული წყობით იგი აშკარად ქართულია (მეგრულია).

იმისათვის, რომ ეთნოლოგიურ ასპექტში შეგვესწავლა აფხაზეთის ქალაქები, თავდაპირველად წარმოდგენა უნდა შეგვექმნა თუ რას წარმოადგენდა ძველად ეს მსხვილი ობიექტები. გარკვეულ თავისებურებებთან ერთად საჭირო იყო გამოგვეკვლია გამოირჩეოდნენ თუ არა ისინი მოსახლეობის რაოდენობით, განვითარების პოლიტიკური, ეკონომიკური, მეურნეობის, ვაჭრობისა და ქალაქური ცხოვრების სხვა წესებით, რაშიაც იგულისხმება არაეკონომიკური სფეროებიც (დასახლების ფორმა, სოციალური ყოფა და სხვ.). აფხაზეთის ქალაქებმა დაარსების გრძელი და მრავალფეროვანი გზა განვლეს, ისინი უმეტესად მცირე ერთეულების (სოფლების) შეერთებისა და ზოგჯერ კონკრეტული დასახლების გაზრდის შედეგადაც ყალიბდებოდნენ. ასეთი წარმონაქმნები თავიდანვე ხდებოდნენ როგორც ადმინისტრაციული, ისე რელიგიური და ეკონომიკური ცენტრები. მაგრამ დღეს ჩვენს ამოცანას არ წარმოადგენდა ამ ქალაქების წარმოშობის და განვითარების მიზეზთა ძიება. მათი განვითარების გზები კარგად არის შესწავლილი ქართულ ისტორიოგრაფიაში. ნაშრომები ამ საკითხის შესახებ ნაწილობრივ გამოყენებულია ჩვენს ნაშრომშიც. ამჟამად ჩვენი მიზანი იყო აფხაზეთში არსებული ძველი და ახალი ქალაქების სახელწოდებების შემქმნელი ეთნიკური გარემოსა და ენის გარკვევა. რადგანაც ერთ-ერთი ელემენტი ტოპონიმებია რომელთა კვლევის შედეგადაც შესაძლებელია დადგინდეს აფხაზეთის მოსახლეობის ვინაობა და მათი ეთნიკური შემადგენლობა, რომელიც ძველთაგანვე რთული იყო. უძველეს დროში ადგილობრივი, მკვიდრი ბირთვის გვერდით ჯერ ბერძნული ელემენტი, ხოლო მოგვიანებით ჩრდილო-კავკასიური მიგრაციული მოსახლეობა ცხოვრობდა. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ყველა ეპოქაში წამყვანი ეთნიკური ძალა ქართველური მოსახლეობა იყო. ტოპონიმების ენის გამოვლინება, ხელს უწყობს ქართველი ხალხის აფხაზეთში განსახლების არეალის დადგენასაც.

უცხოურ და ძველქართულ საისტორიო წერილობით და კარტოგრაფიულ წყაროებში აფხაზეთის უძველესი ქალაქების ტოპონიმები ქართულ ენაზეა ფიქსირებული (გარდა ორი ბერძნული სახელწოდების — სებასტო-

პოლისი, ანაკოფია), ასევე ქართულ ენაზე შექმნილი გვიან ჩამოყალიბებული ქალაქების სახელებიც. ამდენად, მათ შესახებ ზემოთმოყვანილი და გაანალიზებული მასალა შესაძლებლობას იძლევა დავადასტუროთ, რომ აფხაზეთში ავტოქტონურ მოსახლეობას წარმოადგენდა ქართველები, ხოლო სხვა ეთნიკური ჯგუფები გვიან, მიგრაციული გზით არიან შემოსახლებულები.

კვლევის შედეგად მტკიცდება, რომ მთელი თანამედროვე აფხაზეთის ტერიტორიაზე აფხაზების განსახლებას წინ ქართველური მოსახლეობა უსწრებდა. სხვადასხვა ეპოქაში მნიშვნელოვანი ცვლილებების მიუხედავად, ქართველური (ქართული) სახელწოდებების შექმნაში, ქართული ქალაქების პოლიტიკურ-ეკონომიკურ, რელიგიურ და კულტურულ ცხოვრებაში ყველაზე საგულისხმო წვლილი, სწორედ ქართველურ ხალხს შეჰქონდა. სხვადასხვა ხასიათის წყაროებში კარგად ჩანს, თუ რა ზიანი მოჰქონდა მიგრაციულ ტალღებს ჩრდილო-კავკასიიდან. ისინი დევნიდნენ მკვიდრ მოსახლეობას, ანადგურებდნენ მატერიალურ კულტურას, მაგრამ მიუხედავად ამისა საზოგადოებრივი წინსვლა მაინც არ შეჩერებულა. მკვიდრი მოსახლეობა, რომ თავისი სოციალურ-ეკონომიკური და კულტურული დონის გაცილებით მაღალ საფეხურზე მყოფ საზოგადოებას წარმოადგენდა, ჩანს იქიდანაც, რომ დანგრეული ქალაქის ადგილზე კვლავ ახალი შენდებოდა. ამის დამადასტურებელია არქეოლოგიური მასალები, ხუროთმოძღვრული ძეგლები და სხვ. ყველაფერი ზემოთქმული კი დაბეჭდვით მიუთითებს იმაზე, რომ აფხაზეთის ტერიტორიაზე კარგად განვითარებული ქართული სახელმწიფო არსებობდა.

ამრიგად, ცხადი ხდება, რომ აფხაზეთი ყოველთვის საქართველოს განუყოფელი ნაწილი იყო და მთელ თანამედროვე ტერიტორიაზე უხოსოვარი დროიდან ქართველური მოსახლეობა ცხოვრობდა. ამდენად, კანონზომიერ მოვლენად მიგვაჩნია, რომ სწორედ ავტოქტონური მოსახლეობა ქმნიდა უმთავრეს და ძირითად ტოპონიმებს..

დამონშებული წყაროები, ლიტერატურა და შენიშვნები:

1. არქანჯელო ლამბერტის სამეგრელოს აღწერა. ბათუმი, 1991
2. ა. აფაქიძე. „დიდი პიტიუნტი“ — არქეოლოგიური გათხრები ბიჭვინთაში. „დიდი პიტიუნტი“, 1, თბ., 1975
3. თ. ბერაძე. „გაგარი“ და უღალის განმარტებისათვის, „მაცნე“, 1, 1973, ისტორიის სერია
4. თ. ბერაძე. ვახუშტი ბაგრატიონი აფხაზეთისა და ჯიქეთის შესახებ. აფხაზეთის ისტორიის პრობლემები, თბ., 1998

5. კ. ბერულავა. აფხაზეთის ისტორიული ადგილები. თბ., 1951
6. ნ. ბერძენიშვილი. საქართველოს ისტორიის საკითხები. ტ. VIII, თბ., 1990
7. გ. გასვიანი. აფხაზეთი, ძველი და ახალი აფხაზები. თბ., 1998
8. გ. გასვიანი. ნარკვევები შუა საუკუნეების სვანეთის ისტორიიდან. თბ., 1991
9. თ. გვანცელაძე. ქართველური სუბსტრატული ტოპონიმები აფხაზეთში. „არტანუჯი“, 10, თბ., 2000
10. თ. გვანცელაძე. ენობრივი მონაცემები და მნიშვნელობა აფხაზეთის ეთნიკური ისტორიის კვლევისათვის. აფხაზეთის ისტორიის პრობლემები. თბ., 1998
11. თ. გვანცელაძე. ქართველური ქრისტიანული ტერმინების აფხაზურ ენაში სესხების დროის საკითხისათვის. „არტანუჯი“, 10, თბ., 2000
12. ნ. დადიანი. ქართველთ ცხოვრება. თბ., 1926
13. ევლია ჩელების მოგზაურობის წიგნი. თბ., 1971
14. ვ. ზუზბაია. აფხაზეთო ჩემო. თბ., 1998
15. ე. თაყაიშვილი. არქეოლოგიური მოგზაურობა სამეგრელოში. ძველი საქართველო, III, 1913, 1914
16. ვ. თოფურია, მ. ქალდანი. სვანური ლექსიკონი. თბ., 2000
17. მ. ინაძე. ძველი აფხაზეთის ეთნო-პოლიტიკური საკითხები. „მაცნე“, 1, 1992, ისტორიის სერია
18. მ. ინაძე. ანტიკური ხანის კოლხეთის ქალაქები. საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების მოამბე. 4, თბ., 1963
19. მ. ინაძე. ანტიკური ხანის კოლხეთის ქალაქები (დიოსკურია). ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის ინსტიტუტის შრომები. ტ. VI, ნაკ. 2, თბ., 1962
20. პ. ინგოროყვა. გიორგი მერჩულე. თბ., 1954
21. კასტელი. კოლხეთის ანუ სამეგრელოს რუკა. იხ.: ილ. ტაბაღუა, საქართველო. III, თბ., 1954
22. ვ. კიკნაძე. XIV ს. ლათინური წყარო საქართველოზე. გაზ. „სახალხო განათლება“, 1989, 18, X
23. დ. ლეთოდიანი. აფხაზეთის, აფშილეთის და სანიგეთის პოლიტიკური დამოკიდებულება ეგრისთან (ლაზიკასთან) IV-VIII ს. ს.-ში, თბ., 1991
24. ქ. ლომთათიძე. აფხაზთა ვინაობისა და განლაგების ზოგიერთი საკითხის შესახებ. „მნათობი“, 12, თბ., 1956
25. ნ. ლომოური. ეგრისის სამეფოს ისტორია, თბ., 1968
26. ნ. ლომოური. კოლხეთის სანაპიროს ბერძნული კოლონიზაცია. თბ., 1962
27. გ. ლორთქიფანიძე. ბიჭვინთის ნაქალაქარი, თბ., 1991
28. გ. მელიქიშვილი. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, I, თბ., 1970

29. გ. მელიქიშვილი. საქართველოს, კავკასიისა და მახლობელი აღმოსავლეთის უძველესი მოსახლეობის საკითხებისათვის. თბ., 1965
30. თ. მიბრუანი. დასავლეთ საქართველოს ქართველ მთიელთა ეთნოგენეზის, განსახლებისა და კულტურის ისტორიიდან. თბ., 1989
31. თ. მიბრუანი. კოლხური ქალაქი სოხუმი 2500 წლისაა. „ლიტერატურული საქართველო“, 38 (3298), 15-21 სექტემბერი, თბ., 2000
32. თ. მიბრუანი. აფხაზეთის ტოპონიმია. აფხაზეთის ისტორიის პრობლემები. თბ., 1998
33. დ. მუსხელიშვილი. საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის ძირითადი საკითხები. თბ., 1977
34. ამ უკანასკნელ ხანებში ისტორიული წყაროების ახლებური ინტერპრეტაციის საფუძველზე, აფშილები ერთ-ერთ ლაზურ ტომად არის მიჩნეული. იხ.: დ. მუსხელიშვილი. აფშილთა ეთნიკური კუთვნილების საკითხისათვის. „არტანუჯი“, 10, თბ., 2000
35. „მწყემსი“, 1893, 11, აფხაზეთის რუკა
36. პროკოპი კესარიელი. გეორგია. ტ. 2, თბ., 1965
37. თ. ჟორდანი. ქრონიკები, II
38. გ. როგავა. ზოგი გეოგრაფიული სახელის (ონამჩირე, ტყაურუ) შედგენილობისათვის. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, 93, თბ., 1960
39. თ. სახოკია. მოგზაურობანი. ბათუმი, 1985
40. ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე. ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი. თბ., 2000
41. ქართლის ცხოვრება. IV თბ., 1973
42. ო. ქაჯაია. მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, II, თბ., 2002
43. ო. ქაჯაია. მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, III, თბ., 2002
44. ქსე, 9, თბ., 1985
45. ალ. ლლონტი. ტოპონიმური ძიებანი, I, თბ., 1971
46. ი. ყიფშიძე. რჩეული თხზულებანი, თბ., 1994
47. ა. ჭკადუა. ტოპონიმურ შესატყვისობათა ძირითადი პრინციპები (ქართველურ ტოპონიმთა მონაცემების მიხედვით). ონომასტიკა. I, თბ., 1987
48. ივ. ჯავახიშვილი. თხზულებანი, ტ. II, თბ., 1983
49. ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორიის შესავალი. I, თბ., 1950
50. ს. ჯანაშია. შრომები. III, თბ., 1959
51. გ. ჯაფარიძე. ქართველებისა და საქართველოს არაბული სახელწოდებები. საქართველოს და ქართველების აღმნიშვნელი უცხოური და ქართული ტერმინოლოგია, თბ., 1993

52. ბ. ხორავა. ოდიშ-აფხაზეთის ურთიერთობა XV-XVIII ს. ს. თბ., 1996
53. პიდრონომიური სახელების შესწავლის საფუძველზე აღმოჩნდა, რომ მდ. აბასკოსს ზ. ანჩაბადისაგან განსხვავებით, მრავალი მეცნიერი თანამედროვე მდ. ფსოუსთან აიგივებს.
54. Адаинба И. Е. Архитектурные памятники Абхазии. Сухуми, 1958
55. Анчабадзе З. В. Вопросы истории Абхазии в книге П. Ингороквы, "Георгий Мерчуле" - Грузинский писатель X века. Труды абхазского ин-та языка, литературы и истории, XXVIII, Сухуми, 1956.
56. Анчабадзе З. В. История и культура древней Абхазии, М., 1964
57. Амичба Г. А. Новый Афон и го окрестности. Сухуми, 1988
58. Архимандрит Леонид. Абхазия и в ней Ново-Афонский Симонокананитский монастырь. С картами Абхазского побережья и части Римской империи, Составитель И. Н. М. 1899
59. Бгажба Х. С. Бзыбский диалект абхазского языка, Тб., 1942 [258: 260] [255]
60. Борадзе Т. Н. Мореплавание и морская торговля в средневековой Грузии, Тб., 1989
61. Брун Ф. Черноморье, Сборник исследований по исторической географии Южной России (1852-1877 г. г.), часть II, Одесса. 1880, Факсимиле карты Черного моря П. Весконте 1318 г.
62. Гамахария Дж., Гогия Б. Абхазия - историческая область Грузии, Тб., 1997.
63. Ган К. Опыт объяснения кавказских географических названий, СМОМПК, вып. 40, Тифлис, 1909.
64. Географический энциклопедический словарь. М., 1989.
65. Дворецкий Х. Древне греческо-русский словарь. I, М., 1958.
66. Дюбуа де Монпере. Путешествие вокруг Кавказа. Т. I, Сухуми, 1937
67. Инадзе М. П. Вопросы этнополитической истории древней Абхазии. Разыскания по истории Абхазии/Грузия, Тб., 1999
68. Инадзе М. П. Города Колхиды в античную эпоху (Диоскуриа). Труды института истории им. И. А. Джавахишвили АН ГССР, т. V, вып. 2, 1962
69. Инадзе М. П. Причерноморские города древней Колхиды. Тб., 1968
70. Инал-Ипа Ш. Д. Абхазы, Сухуми, 1965.
71. Инал-Ипа Ш. Д. Вопросы этнокультурной истории абхазов. Сухуми, 1976
72. Кварчия В. Е. Ойконимы Абхазии в письменных источниках. Сухуми, 1985

73. Кация А. Илори памятник XI века. Сухуми, 1963
74. Кудрявцев К. Сборник материалов по истории Абхазии. Сухуми, 1926
75. Куфтин Б. А. Материалы к археологии Колхиды. II, Тб., 1950
76. Ломоури Н. Абхазия в позднеантичную и раннесредневековую эпоху. Разыскания по истории Абхазии/Грузия, Тб., 1999
77. Лордкипанидзе О. Древняя Колхида, Тб., 1979
78. Марр Н. Грамматика чанского (лазского) языка, 1910
79. Мачавариани К. Д. Описательный путеводитель по городу Сухуми и Сухумскому округу, Сухуми, 1913
80. Меликишвили Г. А. К истории древней Грузии. Тб., 1959
81. Мухелишвили Д. Исторический статус Абхазии в Грузинской Государственности. Разыскания по истории Абхазии/Грузия, Тб., 1999
82. Пагирев Д. Алфавитный указатель к пятиверстной карте Кавказского края. Издания Кавказского военного топографического отдела ЗКОИРГО, кн. XXX, Тифлис, 1913
83. Пачулиа. Легенды лазурного берега. М., 1973
84. Прицкер Л. Очамчир (из истории города). Газ. "Советская Абхазия", 1972
85. Соловьев Л. Н. Диоскуриа-Севастополисъ. Цхум, Труды Абхазского государственного музея. Вып. I, Сухуми, 1947
86. Соловьев Л. Н. Энеолитическое селище у Очамчирского порта в Абхазии СМИА, т. I, 1939.
87. Трапш М. М. Труды. т. 2, Сухуми, 1969
88. Трапш М. М. Древняя Диоскурия, "СА", 4, X, 1963
89. Шагиров А. К. Этимологический словарь адыгских (черкесских) языков, П-1, М., 1977
90. Шакирбай Г. З. Значение основы *кѣа* в топонимии Абхазии. Этнография имен. М., 1971

С. И. Бахиа-Окруашвили

РЕЗЮМЕ

Топонимия и антропонимия Абхазии

III. Полисонимы

Абхазия не отличается многочисленностью полисонимов, но по своему значению некоторые из них весьма примечательны. Они относятся к различным эпохам. Несмотря на исторические явления, имеющих место в Грузии, имена собственные древнейших городов Абхазии дошли до нас почти без изменений. Таким являются: Бичвинта (Пицунда), Гагра (Гагры), Сохуми (Сухуми, Цхуми), Очемчире, Анакопия, Илори и др. Они выделялись в стране своими социально-экономическими, религиозными, внутренними и внешними торговыми отношениями. Большинство из них имело портовое значение.

Целью статьи являлось определение этнической среды и языка, создавших топонимы старых и новых городов. Топоним — один из элементов, изучение которого может помочь в установлении сущности и этнического состава населения Абхазии. Правда, в древности, рядом с местными, коренным ядром проживал греческий элемент, а позднее Северо-Кавказские (абхазское) племена, но несмотря на это, во все времена, ведущей этнической силой являлось картвельское (грузинское) население.

Все полисонимы Абхазии созданы на грузинском языке, носили местный характер, подчинялись грамматическому строю картвельских языков. Их лексические модели не заимствованы. Семантику топонимов можно объяснить лишь опираясь на картвельские языки, кроме двух греческих топонимов (Севастополис, Анакопия). Все вышеназванное подтверждается иностранными и древнегрузинскими историческими письменными источниками и Картографическими данными, лингвистическим исследованием и др.

Образование каждого полисонима имеет объективную основу. При их квалификации выделяются несколько главных моментов, наименовании: растительного свойства (Гагры, Бичвинта (Пицунда), Цхуми; географически-природные (греч. Анакопия, мегр. Гали) и хозяйственного характера (Очемчире, Гудаута). В семантическом плане неизвестно происхождение

наименования Илори, но по грамматическому строю оно безусловно грузинское (мегр.).

Итак, исследование полисонимов бесспорно указывает на то, что Абхазия всегда была неотъемлемой частью Грузии. Автохтонным населением являлись грузины. По всей современной территории Абхазии, до расселения абхаз, проживало картвельское население. Абхазская этническая группа обосновалась на этой территории путем миграции. Исходя из этого, вполне закономерно, что именно автохтонное население создавало главные и основные топонимы.

БЫТ И УЧЕНИЕ ДУХОБОРОВ ГРУЗИИ

Секта духоборов сформировалась как организованное течение в России в середине XVIII века, чему способствовали авторитаризм русской православной церкви, полная противоречий социально-политическая жизнь государства в тот период и навеянные из Европы реформистско-протестантские идеи.

В XVI веке во многих странах Западной и Центральной Европы прошла волна социально-политических и идеологических перемен, повлекшая за собой сложное по характеру антифеодальное движение, приобретшее форму религиозной борьбы против римско-католической церкви. Движение это известно под названием Реформации.¹

Религиозным последствием Реформации в тех странах, где она победила, было возникновение ряда новых, протестантских церквей и сект с национально-патриотическим уклоном. Идеи и воззрения новообразованных сект стали быстро распространяться. Они проникли и в Россию, повлияв в определённой степени на религиозную жизнь страны. Почва для предстоящих религиозных сдвигов в России была подходящей: утвердившееся в своих правах крепостничество, с одной стороны, и развитие денежно-товарных отношений, производства и ремесленничества — с другой, усилили гнёт определённых слоев общества. Стали необходимыми поиски альтернативного по отношению к крепостничеству общественно-экономического фактора. Именно этот вакуум и был заполнен теми новыми сектами, которые в религиозной форме выражали протест против духовного и социального угнетения. Одной из этих сект была и секта духоборов, социальную базу которой составили казачество, ремесленники, помещицы и свободные крестьяне.

У всех новых сект общим было требование исповедания веры в "духе и истине"; они выступали против авторитарной православной доктрины и господствующих церковных институтов. Понимание веры должно было быть свободно-творческим. По мнению сектантов, каждый верующий умеет, и даже обязан, удовлетворить свои духовные потребности, усовершенствовать свой разум, чувства и поведение. Церкви противостояла община единоверцев, сплочённая по принципу равенства и взаимопомощи; верующих же объединяло единство взглядов, чувств и действий. Каждая та-

- 13 Иникова С.А. Современное духоворство, в кн.:Среда и культура в условиях общественных трансформации, М. 1995 стр.47
- 14 Иникова С.А. Похоронно-поминальный обряд духоворцев, М. ИЭА, 1993 стр.134
- 15 Отрывки из Нового Завета здесь и дальше приводим из книги: Библия или книги священного Писания Ветхого и Нового Завета, изд.Московской Патриархии, М. 1956
- 16 Бонч-Бруевич В.Д. Изложение миросозерцания духоворцев, в кн. Животная книга духоворцев 1909 стр.ХХVIII
- 17 Животная книга духоворцев Псалом 3-й 1909 стр.32
- 18 Бонч-Бруевич В.Д. Изложение миросозерцания духоворцев, в кн. Животная книга духоворцев 1909 стр.ХХVIII
- 19 Бонч-Бруевич В.Д. Изложение миросозерцания духоворцев, в кн. Животная книга духоворцев 1909 стр.ХХVIII; Гос. архив Грузии, фонд №1880, опись I, дело №635, Некоторые записки из жизни Духоворцев и их вероисповедание, стр.1-13
- 20 Таевский Д.А. Христианские ереси и секты I-XXI веков, словарь, М. 2003, стр.74
- 21 Гос. архив Грузии, фонд №1880, опись I, дело №635, Некоторые записки из жизни Духоворцев и их вероисповедание, стр.1-12
- 22 Иникова С.А. Современное духоворство, в кн.:Среда и культура в условиях общественных трансформации, М. 1995 стр.51
- 23 Иникова С.А. Современное духоворство, в кн.:Среда и культура в условиях общественных трансформации, М. 1995 стр.51
- 24 Хуцишвили Л. Полевой дневник, 1995

ეთნიკური მიგრაცია და კულტურული გაუსწოების პრობლემა
(უკრაინაში მცხოვრები შუა აზიიდან დევნილი მესხების მაგალითზე)

საბჭოთა სახელმწიფოს არსებობის პერიოდში ჩამოყალიბებული გარკვეული სოციალ-პოლიტიკური და ეთნოდემოგრაფიული, წონასწორობის რღვევამ და კომუნისტური იდეოლოგიის კრახმა რადიკალურად შეცვალა როგორც ყოფილ იმპერიაში არსებული სიტუაცია, ასევე კრემლიდან მომდინარე იმპულსები. სხვადასხვა პოლიტიკური ძალები შეეცადნენ სსრკ-ს ეთნიკური სიჭრელე თავიანთი მიზნებისათვის გამოეყენებინათ, რისთვისაც ეთნოკონფლიქტების პროვოცირებასაც არ ერიდებოდნენ. ჩამოყალიბდა ეთნიკური დაპირისპირების რამდენიმე კერა, რომელთა ერთი ნაწილი (შუა აზიაში, კავკასიაში) ღია კონფლიქტში გადაიზარდა. ასეთ პირობებში გაიზარდა ეთნიკური ჯგუფების მიგრაციების ინტენსივობა და ზოციერთი რეგიონის ეთნოკონფენსიურმა სტრუქტურამ ნაწილობრივი ტრანსფორმაცია განიცადა.

ეთნიკური ჯგუფის იძულებითი მიგრაციის მაგალითია შუა აზიიდან (ძირითადად უზბეკეთი) მოსახლეობის განდევნა 1989 წ. მაის-ივნისში. ფერღანის ცნობილი მოვლენები ფაქტობრივად მეორე დეპორტაციას წარმოადგენდა, რადგან ეს ხალხი, საბჭოთა მთავრობის ბრძანებით, 1944 წ. სამხრეთ საქართველოდან გადაასახლეს შუა აზიაში. აზიიდან ლტოლვილთა მრავალათასიანი მასა გაიფანტა მაშინდელი საბჭოთა კავშირის თითქმის მთელ ტერიტორიაზე (რუსეთი, აზერბაიჯანი, უკრაინა და ა. შ.). უკრაინაში ე. წ. თურქი მესხები ფერღანის ტრაგედიის შემდეგ გამოჩნდნენ. 90-იან წლებში მათ შეუერთდა დასავლეთ საქართველოდან განდევნილ რეპატრირებულთა ერთი ნაწილი. ამჟამად ისინი უკრაინის 12 ოლქში არიან განსახლებული.

სხვადასხვა წყაროები უკრაინაში დეპორტირებულთა განსხვავებულ რაოდენობას ასახელებენ. უკრაინის დემოგრაფიისა და სოციალურ მეცნიერებათა ინსტიტუტის მეცნიერ-თანამშრომლის ალექსანდრე ვლადიმერის ძე პოზდნიაკის თანახმად, 2001 წლის აღწერის მიხედვით უკრაინაში სულ 336 ე.წ. თურქი მესხი ცხოვრობდა. მათ შორის: ვონეცკის ოლქში — 119, კიევის ოლქში — 73, ხარკოვის ოლქში — 14 და ხერსონის ოლქში — 59. უკრაინალ მიგრაციონში გამოქვეყნებული წერილის ავტორთა მიხედვით უკრაინ-

ნაში სულ მცირე 10 000 დეპორტირებულია.² დაახლოებით იგივე რაოდენობას ასახელებს საზოგადოება ვატანის ხერსონის განყოფილების ლიდერიც.³ ჩვენი ვარაუდით რეალურ სურათს უფრო უკანასკნელი ცნობა შეესაბამება, რადგან მარტო ხერსონის ოლქის ჩაპლინკის რაიონში 500-მდე ოჯახი, ანუ დაახლოებით 2000-მდე დეპორტირებული ცხოვრობს. 2001 წლის მოსახლეობის საყოველთაო აღწერით ხერსონის ოლქში 3700 ადამიანია აღნუსხული ეროვნებით თურქად (რაც სავსებით ემთხვევა პოზდნიაკის მონაცემებს),⁴ იქვე მითითებულია, რომ 1989 წლისათვის აქ თურქი ეროვნების მხოლოდ 8 ადამიანი ცხოვრობდა.⁵ გაუგებარია, თუ აღწერისას დეპორტირებულებიც თურქებს მიანერეს, მაშინ რატომაა დემოგრაფიის ინსტიტუტში მოპოვებული მონაცემებით, 336 თურქი მესხი ცალკე ეროვნებად აღწერილი.⁵

ქვეყანა	OE	OE-მდე	ლ	ბ
Украина	8844		336	
АР Крым	969		34	
Винницкая	21		0	
Волынская	0		0	
Внепроектная	120		4	
Вонечкая	1791		119	
Житомирская	2		0	
Закарпатская	5		0	
Запорожская	343		14	
Ивано-Франковская	2		0	
Киевская	52		73	
Кировоградская	3		0	
Луганская	34		2	
Львовская	12		0	
Николаевская	758		1	
Одесская	171		11	
Полтавская	161		0	
Ровенская	2		0	
Сумская	100		0	
Тернопольская	4		1	
Харьковская	378		14	
Херсонская	3736		59	
Хмельницкая	22		0	
Черкасская	9		0	
Черновицкая	5		0	
Киев	122		4	
Севастополь	19		0	

დეპორტირებულები უკრაინაში დისპერსიულად არიან განსახლებული მაგრამ ზოგიერთ რაიონში, მაგ. ჩაპლინკაში (ხერსონის ოლქი), საკმაოდ მრავლად ცხოვრობენ, ცალკეულ სოფლებში კი კომპაქტურ უბნებსაც ქმნიან. მათი თემი კარგადაა ორგანიზებული და ძლიერ გამოირჩევა ადგილობრივი მოსახლეობისაგან.

* დეპორტირებულები ე. წ. თურქი მესხის ეთნონიმით ოფიციალურ საიტზე გამოქვეყნებულ ინფორმაციაში ვერ მოხვდნენ მცირერიცხოვნების გამო.

მიგრანტებსა და ადგილობრივ მოსახლეობას შორის განსხვავება ფიქსირდება, როგორც სალაპარაკო ენაში, ასევე ყოფისა და კულტურის თითქმის ყველა ასპექტში. განსხვავებულია მათი მეურნეობის წარმოების ფორმები, საცხოვრებლის ინტერიერი, საოჯახო, საქორწინო და ნათესაური ურთიერთობები, სამკვლევარო რიტუალები და ა. შ. ასევე ძირუღად განსხვავდება ერთმანეთისაგან ადგილობრივი მოსახლეობისა და დეპორტირებულების ცხოვრების წესი. უკრაინელები ორიენტირებული არიან დასავლური ტიპის, ღია საზოგადოებისათვის დამახასიათებელ, კულტურულ ღირებულებებსა და სოციალურ ურთიერთობებზე, რომელიც გენდერულ და ასაკობრივი თანასწორუფლებიანობის პრინციპებს ემყარება. მრავალ ოჯახში ლიდერის ფუნქცია ქალს აკისრია. უკრაინელი ქალები ცხოვრების წესით რადიკალურად განსხვავდებიან ოჯახში გამოკეტილი მიგრანტი ქალებისაგან. აქ პატარა სოფლებშიც კი კაფე-ბარები და საცეკვაო მოედნებია გამართული, სადაც საღამოობით ახალგაზრდა ქალ-ვაჟები ერთობიან. ახლად სკოლადაშენებული ახალგაზრდები მშობლების ოჯახიდან მიდიან და დამოუკიდებელ ცხოვრებას იწყებენ.

შრომის დანაწილება და და ოჯახის წევრთა ურთიერთობა დეპორტირებულებში განსაზღვრულია ასაკობრივ-სქესობრივი დიფერენციაციით. ჩვეულებრივ, ოჯახში არსებობს მამაკაცის კულტი, ქალი ასაკის მიუხედავად ეკლდებულია მოემსახუროს მამაკაცს. ასაკოვანი დედაც კი ხაზგასმით ამჟღავნებს ვაჟიშვილებისადმი პატივისცემას. ყველაზე უფლებო მდგომარეობაში იმყოფებიან ახალგაზრდა რძლები, რომლებიც ყოველგვარ შავ საოჯახო საქმეს ასრულებენ. ჩვეულებრივ ისინი უსიტყვოდ ემორჩილებიან დედამთილის, უფროსი რძლების და მულების ბრძანებებს. ოჯახი წარმოადგენს მკაფიოდ სტრუქტირებულ სისტემას, რომლის თითოეული ელემენტს საკუთარი ფუნქცია გააჩნია. მართალია აღარ ფიქსირდება დიდი პატრიარქალური (ეთნოგრაფიული თვალსაზრისით) ოჯახები, სადაც თაობები — მშობლები და მათი რამოდენიმე დაქორწინებული ვაჟი — ერთად ცხოვრობენ, მაგრამ საოჯახო ურთიერთობებში ამ ტიპისათვის დამახასიათებელი მრავალი ნიშანია შემორჩენილი. ოჯახს, როგორც წესი, ასაკით უფროსი მამაკაცი ხელმძღვანელობს. ჩვეულებრივ, მის მეუღლეს აკისრია ქალების მმართველობა. საოჯახო საქმე დაყოფილია საქალოდ და საკაკოდ. მამაკაცების საქმიანობა ასევე ნაწილდება ასაკისა და სოციალური იერარქიის მიხედვით. მძიმე ფიზიკურ სამუშაოს ახალგაზრდა მამაკაცები ასრულებენ, თუმცა შრომის პროცესში ოჯახის ყველა წევრი მონაწილეობს. ხანდაზმული მამაკაცი რჩევა-დარიგებებით ეხმარება და თუ საჭირო გახდა თავდაც არ თაკილობს შავ საქმეს.

ბოლო 60 წლის განმავლობაში მიგრანტები რამდენჯერმე გახდნენ იძულებული მორგებოდნენ ახალ ეთნიკურ და ეკოსამეურნეო გარემოს. უნდა აღინიშნოს, რომ მათ ადგილობრივ მოსახლეობაზე უკეთ აუღეს ალლო "პერესტროიკას" და მათთვის უცხო ქვეყანაში შესძლეს ადაპტირება, თუმცა გარკვეული წინააღმდეგობა ადგილობრივ მოსახლეობასთან მაინც არსებობს. მხარეებს (ერთის მხრივ ადგილობრივებს, მეორე მხრივ მიგრანტებს) ერთმანეთის შესახებ ჩამოყალიბებული აქვთ გარკვეული წარმოდგენები, რომლებიც ხშირად სტერეოტიპებს წარმოადგენენ და საკმაოდ შორს დგანან რეალობისაგან.

აი როგორ ახასიათებს თურქებს უკრაინელი რესპოდენტი — ცარიელ-ტარიელი მოვიდნენ. მათ უკრაინელები დაეხმარნენ, მისცეს საჭმელი, თავ-შესაფარი. სახელმწიფოსაგან ფული და საცხოვრებელი სახლები მიიღეს. ამრიგად შეძლეს ფეხზე დამდგარიყვნენ. ე. ი. ადგილობრივი მოსახლეობისაგან განსხვავებით თურქებს სანყისი კაპიტალი გააჩნდათ, რათა ახალ დროში ცხოვრება დაენწყოთ... ამჟამად საკმაოდ კარჩაკეტილად ცხოვრობენ, მეტწილად თავისიანებთან აქვთ ურთიერთობა. ჩვენებსა და მათ შორის აშკარა კონფლიქტი ცოტაა, მაგრამ გარკვეული დაძაბულობა არსებობს. ახალგაზრდებში ზოგჯერ ჩხუბიც ხდება, თუმცა გამოძიებამდე საქმე არ მიდის, რადგან თურქები სამართალდამცავებს ქრთამავენ.⁶

განსხვავებულ პრიზმაში ხედავენ უკრაინელებს თავად მიგრანტები. მათი აზრით მატერიალური გაჭირვება ადგილობრივი მოსახლეობის უუნარობის, სიზარმაცისა და ლოთობის შედეგია. ვისაც შრომა არ ეზარება, ჩვენი იქნება თუ ადგილობრივი, ის კარგად ცხოვრობს. ჩვენ, რომ ჩამოვედით ეს სახლები განადგურებული და გაძარცვული იყო, არც სახურავები ჰქონდათ და არც ფანჯრები. ჩვენი ხალხი რომ არა, მთლიანად დაინგრეოდნენ — ამბობენ ისინი.

აღსანიშნავია, რომ მიგრანტები მართლაც უფრო ინციატივიანი მეურნეები აღმოჩნდნენ. მათ უმეტესობას იჯარით აქვს ალებული ნაკვეთები. მოპყავთ სასოფლო-სამეურნეო პროდუქცია: მზესუმზირა, სხვადასხვა ბოსტნეული და ბალჩეული კულტურები, სიმინდი და სხვ. მიწის დამუშავებისა და მოსავლის ალების დროს ფართოდ იყენებენ ადგილობრივ სამუშაო ძალას. ადგილობრივი მოსახლეობა უკიდურეს ეკონომიკურ გაჭირვებას განიცდის და მცირეოდენი საზღაურის ფასად მზადაა ყოველგვარი სამუშაო შეასრულოს. ამის გამო დამქირავებლების მიმართ არაერთგვაროვანი დამოკიდებულება არსებობს. უკრაინელთა ერთი ნაწილი ჩვენთან საუბარში უკმაყოფილებას გამოთქვამდა და ყოველგვარი უბედურების საწყისად თურქებს თვლიდა. მათ აბრალებენ კოლმეურნეობების გაუქმებას, პროდუქტების გაძვირებას

და სხვ. იმის გამო რომ მდიდრები არიან პირობებს გვეკრანახობენ, ამცირებენ გასამრჯელოს. გვეუბნებიან — "Будешь работать и за трехку". თუმცა ყველა ასეთი არაა, ზოგიერთი საკმაოდ მაღალ ანაზღაურებას იძლევა.⁷

მიგრანტთა იზოლაციის ხარისხს ზრდის ჯგუფთაშორის ქორწინებათა სიმცირე. ჩაპლინკის რაიონში მხოლოდ ერთი შემთხვევა დაგვისახელეს, როდესაც სოფ. გრიგოროვკაში მათი გოგონა უკრაინელს გაჰყვა ცოლად. ახალგაზრდა ქალს მთელმა მისმა ნათესაობამ ზურგი შეაქცია. ასევე ერიდებიან სლავის ცოლად შერთვას, რასაც ჩვენთან საუბარში ამ მოდგმის წარმომადგენელთა სასმელისადმი მიდრეკილებითა და ზნეობრივი გადაგვარებით ხსნიან.⁸

მიგრანტები თავიანთ თავს აღიქვამენ, მსოფლიოში ყველაზე შრომისმოყვარე, ზნეობრივი, ტრადიციული, გონიერი, უნარიანი ერთობის წევრებად და ამის შესახებ ხმამაღლაც აცხადებენ. ხშირად საკუთარი თავის ამგვარი შეფასება მოსალოდნელის საწინააღმდეგო ეფექტს იწვევს და მსმენელს მოსაუბრის ობიექტურობაში აეჭვებს. ყოველივე ამას ხელს უწყობს ეთნიკურ მიგრანტთა იზოლირებულობა. რადგან დეპორტირებულებთან ურთიერთობა მხოლოდ სამეურნეო საქმიანობის დროს უნევთ, ადგილობრივი მოსახლეობისათვის (უკრაინელები, რუსები) სრულიად უცხოა მიგრანტთა დახურული საზოგადოებისათვის დამახასიათებელი ცხოვრების წესი და მას ძირითადად ნეგატიურ პრიზმაში ხედავენ.

შეიძლება ითქვას, რომ დეპორტირებულებში ამჟამად მიმდინარეობს ერთგვარი რეისლამიზაციის პროცესი. ძალიან ბევრი ადამიანი, მათ შორის ქალიც, ეუფლება არაბულ წერა-კითხვას, რათა ყურანის ორიგინალში კითხვა შეძლოს. რელიგიურ რიტუალებში აქტიურად მონაწილეობენ ახალგაზრდები, სასკოლო ასაკის ბავშვები და ა. შ. სასულიერო განათლებას ლებულობენ კიევის ისლამურ უნივერსიტეტში და დონეცკში. ჩემი მივლინების დროისათვის სოფ. პავლოვკიდან ორი ახალგაზრდა სწავლობდა კიევის ისლამურ უნივერსიტეტში. დეპორტირებულები ყოველწლიურად აღნიშნავენ მუსულმანურ დღესასწაულებს; რამაზან ბაირამსა და ყურბან ბაირამს. მუსულმანური მარხვის ანუ რამაზანის დღეებში საღამოობით იმართება ხოლმე კოლექტიური ვაშშამი (იფთარი), რომელსაც მორწმუნე ოჯახები რიგ-რიგობით აწყობენ. ასეთ საღამოებს ერთგვარი საზეიმო ელფერი დაჰკრავს. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ დეპორტირებულებს რადიკალ მუსლიმებად ვერ მივიჩნევთ. სოფ. პავლოვკაში გვმასპინძლობდა ადგილობრივი რელიგიური თემის ხელმძღვანელი (ხოჯა) იუსუფი. ხოჯამ საუბრის დასრულების შემდეგ სუფრასთან მიგვიწვია და თავის ვაჟებს სთხოვა ჩვენთვის ქართული წესით (სასმელით) ემასპინძლათ.

პიროვნება ვალდებულია ანგარიში გაუწიოს და ხშირ შემთხვევაში დაემორჩილოს ოჯახისა და ნათესავების გადაწყვეტილებებს. ეს ყველაზე მკაფიოდ აისახება ისეთ მნიშვნელოვან გადაწყვეტილებათა მიღებისას, როგორცაა, ოჯახის შექმნა, საცხოვრებელი ადგილის გამოცვლა და სხვ. გადაწყვეტი სიტყვის თქმის უფლება უფროს თაობას აქვს, რომლისთვისაც მესხეთი ერთგვარ აღთქმულ ქვეყანას წარმოადგენს. მესხეთში ისეთი ჰავა ყოველგვარ დავადებას რომ კურნავს, ისეთი მიწა ყველას, რომ გამოკვებავს, მაყვალს ისეთი ზომის ტოტები აქვს, რომ მის ფულურში კატები დარბიან, მშობლიური სახლისა და სამშობლოს ცნება გაიგივებულია უსაფრთხოებასა და ნათესაურ გარემოსთან. დეპორტირებულთა აზრით სწორედ მესხეთში უნდა მოხდეს მათი ნათესაობის და მთელი მათი ხალხის შეკრება. რამდენი სახლიც არ უნდა ააგოს სხვა ქვეყანაში (მესხეთს გარეთ), ყოველთვისაა საშიშროება, რომ ვიღაც წაართმევს, რადგან იქ მისი სამშობლო არ არის. მხოლოდ სამშობლოში, სამცხე-ჯავახეთში, ვერ შეეძლება ვერავინ, ვერ ეტყვის — აქედან წადი ეს შენი მიწა არ არისო.

დეპორტაციისა და რეპატრიაციისადმი დამოკიდებულებაში შეიმჩნევა ასაკობრივი გრადაცია. უფროსი თაობას, რომელსაც თავად ახსოვს დეპორტაცია, უფრო ძლიერაა დამახასიათებელი ნოსტალგია მესხეთზე. ადამიანებს აწვალვით დღემდე უპასუხოდ დატოვებული კითხვა — რატომ გაგვასახლეს? პასუხს საკუთარ წარსულში ეძებენ, მაგრამ ამაოდ. ამ თაობისათვის დეპორტაცია უკავშირდება მძაფრ მოგონებებს სატვირთო ვაგონებით მგზავრობაზე, შიმშილსა და სიცივეზე, უსასოოდ გატარებულ წლებზე მათთვის უცხო მხარეში, სადაც დამხვდურები თავდაპირველად შიშით ვერც კი ეკარებოდნენ, რადგან ხელისუფლებამ გამოაცხადა რომ, კავკასიიდან კაციჭამიები ჩამოიყვანეს. შუახნის ადამიანებისათვის ესაა სხვა ქვეყანაში გატარებული ახალგაზრდობა. შუა აზიაში მათ განათლება შეიძინეს, შრომობდნენ და ცხოვრობდნენ უკეთესი მომავლის იმედით, მაგრამ იძულებული გახდნენ თავიანთი ნაშრომი იქ დაეტოვებინათ და ახალი ცხოვრება უკრაინაში დაეწყოთ. ახალგაზრდა თაობისათვის დეპორტაცია უფროსი თაობების მწარე მოგონებაა, აწმყო კი დიდი პოტენციალისა და შესაძლებლობების ქვეყანა უკრაინა, სადაც მათ არავინ ავიწროებს და საკუთარი შესაძლებლობების რეალიზაცია მთლიანად შეუძლიათ. ამიტომაც მესხეთში დაბრუნება ყველაზე მეტად უფროსი და შუა ასაკის ადამიანებს სურთ.

1. ალექსანდრე ვლადიმერის ძე პოზდნიაკის ცნობა უკრაინაში დეპორტირებულთა რაოდენობის შესახებ, ლ. ჯანიაშვილი, 2004 წლის უკრაინაში მივლინების მასალები

2. Tatyana Klincenko, Olena Malynovska, Ihor Minhasutdinov, Oleg Shamshur; Meskhetian Turks in Ukraine: de-jure nationals, de facto refugees, Migration, 1999 # 2(9) p.37
3. ალექსანდრე ვლადიმერის ძე პოზდნიაკის ცნობა უკრაინაში დეპორტირებულთა რაოდენობის შესახებ, ლ. ჯანიაშვილი, 2004 წლის უკრაინაში მივლინების მასალები
4. <http://www.ukrcensus.gov.ua/rus/results/general/nationality/kherson/>
5. ალექსანდრე ვლადიმერის ძე პოზდნიაკის ცნობა უკრაინაში დეპორტირებულთა რაოდენობის შესახებ, ლ. ჯანიაშვილი, 2004 წლის უკრაინაში მივლინების მასალები
6. მთხრობელი ლეონიდი — ტაქსის მძღოლი (ფარულად ჩანერილი ინტერვიუ), ლ. ჯანიაშვილი, 2004 წლის უკრაინაში მივლინების მასალები
7. მთხრობელი ლეონიდი — ტაქსის მძღოლი (ფარულად ჩანერილი ინტერვიუ), ლ. ჯანიაშვილი, 2004 წლის უკრაინაში მივლინების მასალები
8. მთხრობელი ოსმან ნადირაძე — ლ. ჯანიაშვილი, 2004 წლის უკრაინაში მივლინების მასალები

Лаврентий Джаниашвили

РЕЗЮМЕ

ЭТНИЧЕСКАЯ МИГРАЦИЯ И ПРОБЛЕМА КУЛЬТУРНОГО ОТЧУЖДЕНИЯ

(На примере проживавшего на Украине изгнанного из Средней Азии
месхетинцев)

Для этнических мигрантов характерным является изолированность (культурная, социальная, политическая и экономическая) от местного населения, что считается основной проблемой, порождающей противостояния. Более того, культурное отчуждение, социальная изоляция и отличия в традиционной культуре, с одной стороны, можно считать стимулятором негативных гетеростереотипов и противостояний, а с другой — важным элементом, в сохранении самобытности этнических групп в чужой среде. В данной статье в этом ракурсе рассмотрена проблема проживавшего на Украине депортированного в 1944 году из Южной Грузии (Самцхе-Джавахети) населения.

От местного населения Мигранты отличающейся традиционной культурой и социальной системой — обычаями, религией, разговорным языком, ведением хозяйства, социальной иерархией, укладом общества, отношением к правительству.

рогатива близких кровных родственников, но в примирении кровников обратим платил компенсацию.

В такой социальной среде зародилась этнокультурная доминанта чеченца, где родство и традиция регулировали механизм аккумуляции, передачи и реализации человеческого опыта. Но нестабильная ситуация в Чечне на фоне десятилетней войны, тяжелые политические и экономические условия сильно изменили социальную структуру общества. Сегодня Чечня находится в дисперсионном состоянии. Жизнедеятельность и функционирование социальных институтов ослабли до крайности. В разоренной, опустошенной войной стране, чеченцы сохранили свое достоинство, мужество, доброту, гостеприимство. Эти качества спасет Чечню и его население.

Литература:

1. Важа-Пшавела. Поэмы. Полное собр. соч. т. 2., Тбилиси, 1961г.
2. Джавахадзе Н. В. Дневник чеченской этнографической экспедиции 1978г., г. Шатой-Советское.
3. Джавахадзе Н. В. Дневник чеченской этнографической экспедиции 1979г., г. Ведено.
4. Казбеги А., Избранные произведения, Тбилиси, 1955 г.
5. Саидов И. М. Материалы по куначеству и гостеприимству у чеченцев и ингушей (досоветский период). Чечено-ингушский научно-исследовательский институт при Совете Министров ЧИАССР, сборник статей. Труды, том IX 1964 г.

Натиа Джалабадзе

МОРАЛЬНЫЕ ЦЕННОСТИ И РЕЛИГИЯ ГОРЦЕВ ВОСТОЧНОЙ ГРУЗИИ

Природные, экономические и культурные факторы определяют явления и процессы общественной жизни. Среди них культура тесно связана с этническим феноменом и соответствует разным характеристикам этничности, что кроме продуктов разума, также подразумевает систему привычек, поведения и символов. Культура устанавливает ценностные системы, что является одним из определяющих элементов этничности и рассматривается в ракурсе этнического самосознания.¹ Ценности и нормы являются теми средствами, при помощи которых общество на любом этапе своего развития направляет и координирует поведение своих членов. Целостность общества базируется, прежде всего, на согласии его членов в отношении ценностей и норм, регулирующих их поведение. По отношению к ценностям индивиды и группы занимают оценивающую позицию и приписывают им значительную роль, а стремление обладать этими ценностями воспринимается как необходимость. Ценности обеспечивают внутреннее равновесие индивида или группы, определяют их внутреннюю сплоченность, регулируют человеческие стремления и поведения и значительно влияют на общественную жизнь.² Изучение этнических ценностей и связанных с ними поведенческих норм выявляет этнокультурную специфику того или иного общества, на основе которой люди определяют свою коллективную или национальную идентичность, и отделяют собственную "мы"-группу от других групп.³

В этой связи горские общества Восточной Грузии представляют весьма оригинальное явление. Существующее физико-географическое различие между равнинной и горной частями Грузии отразилось в культуре и, соответственно, в системе ценностей равнинных и горских обществ. Консервативные горские общества довольно долго сохранили те элементы культурного наследия, которых уже не найти в равнинных обществах.

В условиях слабой централизованной власти, когда периферийные горские общества соответственно не контролировались, жители высокогорных регионов Грузии были вынуждены сами заботиться о себе. Частые нападения врага (особенно с севера) грозили им не только физическим уничтожением, но угрожали их национальной самобытности и сво-

боде. Поэтому им были свойственны особенная воинственность и внутригрупповая сплоченность. Вместе с тем, трудные жизненные условия, суровый климат, малые земельные угодья, ограниченные сферы хозяйственной деятельности и др. способствовали формированию социума закрытого типа и образованию соответствующей системы ценностей. Для грузинского горца среди моральных ценностей высшими (т. е. идеалами) являлись — знаменитость, геройство, честь, достоинство, что вырождалось в специфической форме поведения индивида или группы. Способы и формы реализации этих ценностей были разными.

Воровство, разбои, набеги и кровная месть в основном были теми сферами деятельности горцев Восточной Грузии (также и остальных горских народов Кавказа) посредством которых они реализовали свои высшие моральные ценности. Эти действия, связанные с преодолением всякого рода трудностей и препятствий невозможно было осуществить, не будучи мужественным, храбрым, удалым и т. д., и они становились средствами достижения репутации прославленного, мужественного, достойного героя.

В исследуемом регионе воровство считалось тяжелым преступлением, если оно имело место между членами того же самого общества (род, село). Вор строго наказывался; но воровство, разбой и набеги, по отношению к чужому роду, угон стад овец, коров, лошадей у соседских племен, даже если такие похищения завершались кровопролитием, оценивались, как героическое деяние, и таким героям даже посвящали стихотворения.⁴

Проживающие в непосредственном соседстве, горцы Восточной Грузии и Северного Кавказа часто предпринимали разорительные захватнические набеги друг против друга, что, с одной стороны, считалось престижным, т. к. было связано с риском и трудностями, а, с другой стороны, имело практический смысл, определяемый низким социально-экономическим уровнем развития горских обществ, нехваткой средств к существованию, бедностью, нуждой. Приобретенным набегами имуществом, горец, в какой то мере, восполнял эту нехватку, и кое-как сводил концы с концами. Кроме того, мотивом набегов, кроме грабежа и захвата скотины, являлась добыча пленников с целью выкупа и кровная месть.

Примечательно, что в равнинных регионах уже ни в XIII веке во времена Давида-Улу, ни в грузинских исторических источниках позднефеодального периода, этот институт уже не фиксировался. Однако в горских

обществах Восточной Грузии мы встречаем совсем иную картину. По сведениям Зиссермана, к концу XIX века в Хевсурети были широко распространены разбои и набеги. Подобные акции по отношению к соседним регионам имели место даже в начале XX столетия. Тушины, пшавы, хевсурцы и вайнахи устраивали такие набеги не только в отмеченный период, но и позже; они происходят даже в настоящее время в трансформированном виде. Воровство, разбойничество — существенная составная часть бытия горцев, настолько твердо укоренившаяся в их менталитете, что позднее, когда экономический фактор не являлся определяющим элементом (экономические потребности не вынуждали), такие случаи все же имели место. В исследуемом регионе такая деятельность в то же время одобрялась в религиозном аспекте; она не только не осуждалась, а даже одобрялась самим божеством.

Этнограф Н. Хизанашвили пишет, что в горах набеги или разбойничество часто заказывало само божество (джвари, хати) своим "кма" (члены общины). Согласно преданиям горцев, божества пшавов и хевсурцев участвовали в походах и набегах против соседских племен. Таково, например, предание о походе в страну "каджов", где рассказано, про Хахматское святилище св. Георгия, который собрал войска ангелов, взял с собой Гахуа Мегрелаури и направился разгромить "каджов". После преодоления множество препятствий "божьи дети", возглавляемые Св. Георгием, побороли "каджов", похитили сокровища (клад), увели скот, пленников и возвратились домой победителями.

В Пшави и Хевсурети разные божества содействовали своим подопечным в набегах и в воровстве. Такими являлись Хахматский св. Георгий, "Шатилис Гвтисмшобели" (Шатильская Богородица), "Мтаварангелози Микиели" (Архангел Микаел), "Архотис джвари" (Архотское святилище), "Лашарис джвари" (Лашарское святилище) и т. д. Хотя вышеназванные святые суть христианского происхождения, однако их нельзя считать типичными христианскими божествами, культурами христианского происхождения, т. к. они представляют собой покровителей разбойников — похитителей стад. В христианской этике разбой и хищение — недопустимая форма поведения. Запрет содержится и в десяти заповедях ("не воруй"), представляют моральную основу христианской веры. Очевидно, что генезис подобных божеств, в функции которых входит оказание помощи в деяниях, недопускаемых по христианским моральным нормам, нужно искать за рамками христианской религии. Данные посту-

латы подтверждают распространенное в грузинской этнологии мнение о том, что христианство в горах представляло более поверхностное наложение на местную религию. Борьба за христианизацию горских обществ Восточной Грузии длилась в течение многих столетий, при этом социальная структура и уровень развития горских обществ создавали барьер новой религии. Хотя грузинские горцы приняли христианство, но они все же не стали истинными христианами, и новая идеология сосуществовала со старой верой.

Итак, в горских обществах одним из способов достижения славы и имени достойного героя, являлись воровство и разбой.

Как было указано выше, кровная месть также была одним из средств реализации высших моральных ценностей грузинских горцев. В названных обществах, где индивидам или отдельным социальным группам приходилось постоянно бороться за самоутверждение, конфликт был неизбежен. Их стремление осуществить свои цели главным образом выявлялось в противостоянии, что в большинстве случаев переходило в конфликты, обусловленные как экономическими, так и социальными, религиозными, морально-психическими и др. факторами. Конфликты чаще всего кончались кровопролитием; согласно закону гор, "кровь не смывается водой, а смывается кровью", кровная месть в таких случаях была неизбежна.

Среди горцев Грузии и народов Северного Кавказа кровная месть — это древний обычай, традиционная норма поведения, неисполнение которой порождает негативные санкции. Обычай подразумевает принудительное признание ценностей и принуждает членов группы блюсти нормы поведения по отношению к этим ценностям. В случае пренебрежения обычаям, традицией, которое нарушало внутригрупповую сплоченность; нарушителей изгоняли из того общества, против которого они шли. Хорошим примером этому является сюжет поэмы известного грузинского писателя Важа-Пшавела "Гость и хозяин", где нарушение адата — неубиение кистинца, становится причиной его изгнания из общины.

Действующая в горских обществах норма обычного права — "око за око, зуб за зуб", вызывала нескончаемую цепь актов кровной мести, что становилось причиной безжалостного уничтожения и так малочисленного населения гор; пока, разумеется, не предпринимались определенные меры с целью прекращения таких деяний. Кровную месть, с одной стороны, обуславливала традиция, а с другой — стремление индивида к дос-

тижению славы. Подобно воровству и разбою, вендетта также была связана с преодолением всякого рода трудностей и препятствий, которые только храбрые и мужественные индивиды могли осуществить.

По обычному праву хевсур, не отомстив кровник, навлекал на себя огромный позор, и дух умершего мучался и вредил членам своего рода, семье, пока они не совершали возмездия. Поэтому, хевсур старался убить именитого, славного и известного мужчину из рода своего кровника, что считалось в общине делом прославленным (Хизанашвили, стр. 88).

Ввиду того, что, ибо в менталитете горца акт кровной мести ассоциируется с завоеванием славы и делом героическим, часто первичная цель — возмездие — переходит на задний план и вперед выступает его роль, как способа реализации моральных ценностей. Это хорошо прослеживается во взаимоотношениях между хевсурами и соседними вайнахами. Известный этнолог, кавказовед Р. Харадзе, считает, что одним из видов разбоя среди хевсур были набеги отдельных лиц или групп, что увязывалась с возмездием и завоеванием славы: "В легендах и "андрезах" (народное предание) прямо сказано, что хевсуры из Архоти и гилгойцы (ингуши) устраивали набеги в целях достижения славы. Как архотионцы убивали гилгойцев, так и гилгойцы убивали их. Тот, кто считал себя удалым (джигитом), собирал товарищей, и, возглавляя их, приводил на нужное место, они устраивали засаду, в ожидании появления жертвы, которую убивали, но ничего не брали с собой, просто уходили, лишь бы имя оставалось. Приходили люди, поздравляли. Вот из-за чего убивали друг друга архотионцы и гилгойцы".

Этнограф Ал. Очиаури пишет, что граница кистинцев была очень близка, и у них с хевсурами (Архоти) были плохие отношения, кто успевал, тот и убивал первым. Они прямо охотились друг на друга.

Нужно отметить, что первичная суть адата кровной мести — возмездие, реализуется как внутри группы, так же между разными этническими группами. Для достижения славы, в основном, они убивают представителей чужих этнических групп (при том могут и невинного). В первом случае, горец не нарушает традицию, его действие целенаправленно, он имеет конкретный объект возмездия. Здесь не нарушается динамический баланс этнической группы. Что касается второго случая, индивид реализует высшие моральные ценности, убивая объекта из чужой этногруппы (могут и невинного), т. к. сделав это в своем же обществе, нарушит баланс собственной этногруппы.

По некоторым хевсурским преданиям, убийца не только осуждался, а наоборот, был возвышен самим божеством, и даже становился посредником между божеством и его подопечными.

В связи этим, история основания святилища имени св. Георгия села Хахабо (Пшави) кажется интересной; она увязывается с именем некоего Батариа. Батариа убил в Кахетии мужчину и убежал оттуда, украв икону св. Георгия "Цкаросгорули". После долгих скитаний, он, наконец, пришел в с. Хахабо. И тут икона улетела из его рук и обосновалась на холме. После этого Батариа — совершивший убийство и укравший икону, стал святым человеком, начал пророчить и, наконец, стал священнослужителем святилища имени св. Георгия. Он выбрал хозяина святилища, знаменосца, установил разные праздники, выделил земли святилища, велел построить "дарбази" (зал), колокольню и т. д. Батариа грешник, на нем лежат два тяжелых греха — убийство и кража. Хотя в сказании говорится о распространении культа святого Георгия в Пшави. Батариа не совершал кражу из-за собственного блага, но само поведение и способ популяризации культа, с моральной точки зрения, недопустим. Тем не менее, он становится избранником божества и действует от его имени. Парадоксально, что вор и убийца становится избранником божества, ибо его поведение всячески противоречит Христианским Заповедям (преданиям): "не убий", "не воруй". Наоборот, по морали горцев, людей, совершающих такого рода деяния, ждет слава.

Таким образом, наряду с разбойничеством и воровством, кровная месть является одним из способов завоевания славы и геройства — высших моральных ценностей горцев Восточной Грузии.

Способы, неприемлемые с точки зрения христианской этики, находят прочную религиозную основу в горских обществах. Специфика горских обществ, ясно отражается в их культуре и, соответственно, в системе ценностей, при этом очевидно своеобразие трансформации религиозных культов, в определенном культурном социуме.

1. Конфликтные ситуации в полиэтническом обществе (автор проекта Л. Меликишвили). Тб. 1998 (на грузинском языке), ст. 278
2. Ян Щепанский Элементарные понятия социологии Тб. 1997 (на грузинском языке), ст. 45
3. Georgita Geana Ethnicity and globalization. Social Anthropology. June, 1997, P. 203
4. Ив. Джавахишили изб. соч. т. 7 ст. 222-226

Георгий Багратион-Давиташвили

ПРОСТРАНСТВЕННАЯ СТРУКТУРА ЖИЛИЩА ГОРЦЕВ ЦЕНТРАЛЬНОГО КАВКАЗА

Среди памятников материальной культуры, которыми столь богат Центральный Кавказ, следует выделить традиционные жилые постройки и комплексы. Они представляют собой одну из главных частей многообразной народной культуры, в которой получили отражение многие стороны интеллектуального творчества и материальных возможностей человека. Изучение структуры жилища является одним из основных источников для исследования этнической истории народов и социально-экономических проблем.

Территориальная близость, сходные природные условия, длительные и вместе с тем интенсивные связи и идентичные пути культурно-исторического развития обусловили органическую схожесть явлений культуры и быта, что со своей стороны способствовало формированию "кавказского мира" как определенной культурной общности.

Организация внутреннего пространства жилища горцев представляет собой совокупность таких факторов, как оборона, хозяйственно-бытовые процессы, конструктивность, технологические особенности, предметный комплекс и др.

Внутреннее пространство — это так же микрокосм, где элементы интерьера несут нагрузку, являясь основой нового целесообразного формообразования. Таким образом, мы имеем дело с обратимым процессом и, поэтому его рассматривать следует структурно и в динамике. (6, 11)

По мнению некоторых авторов невозможно провести целостный структурный анализ без момента психофизического восприятия человеком того или иного объекта (1, 1). Композиции бывают смысловыми, а также без определенного смысла. Смысловой можно назвать композицию, если при ее восприятии появляется образ предмета, совершающего известную функцию. Такие композиции имеют определенную форму и содержание.

Изучая вопросы интерьера, под содержанием подразумевается функция в широком смысле, не ограничиваясь только материально-утилитарной стороной, а под формой — совокупность визуальных форм: объемной, пластической и колористической.

შინაარსი

ნანული ჯავახაძე რუსუდან ხარაძე (1909-1965)	5
კვებან ღუციშვილი Проблема исследования исторической динамики форм насилия (По этнографическим данным)	15
ვერა შუბითიძე დავით ხიზანაშვილი — აღმოსავლეთ საქართველოს მთიელთა ეთნოგრაფიული ყოფის მკვლევარი	21
Левон Абрамян (Ереван) Azg-Нация у армян: нация-государство или семья-государство?	38
Тамила Цагарейшвили К вопросу этноэкологического исследования	45
Медая Кантария Языковой фактор — инструмент национального самосохранения	55
Мака Харшиладзе Взаимодействие этнических групп в общей социально-экономической среде	58
სალომე ბახია-ოქრუაშვილი აფხაზეთის ტოპონიმია და ანთროპონიმია. 3. პოლისონიმები	65
Лиа ღუციშვილი Быт и учение духоборов Грузии	91
ლავრენტი ჯანიაშვილი ეთნიკური მიგრაცია და კულტურული გაუცხოების პრობლემა (უკრაინაში მცხოვრები შუა აზიიდან დევნილი მესხების მაგალითზე)	109
Лиана Бериашвили, Георгий Гоциридзе Глобализация и проблемы развития традиционных хозяйственно-культурных взаимоотношений в полиэтнической среде (Марнеульский район)	116

ნანული ჯავახაძე Родство в кавказском пространстве (Чечня)	126
ნათია ღვალაბაძე Моральные ценности и религия горцев Восточной Грузии	131
გიორგი ბაგრატიონ-დავითაშვილი Пространственная структура жилища горцев Центрального Кавказа	137
ნუგზარ მგელაძე, ლერი ლევიძე, თემურ ტუნაძე რიტუალური პურის საცხობი ყალიბი ოლაღურის თემიდან	145
მანანა შილაკაძე Грузино-Северокавказские этнокультурные связи (По данным традиционных музыкальных инструментов)	156
Francoise Companjen (Amsterdam) Freedom of Belief, NGO leaders, tolerance and intolerance	163
Godula Kosack (Marburg, Germany) Resolving Conflicts in a Traditional Society in the face of Modernization Processes. The example of the Mafa in N. Cameroon	169
Jurgen Kunze (Leipzig) The trapped society. Social erosion and dependency of the Tonga People of the Zambezi River	173
ლამარა პაშაევა, დიმიტრი პირბარი Методы народного лечения у курдов	178
ლალი მღებრიშვილი რა ელის უღების სოფელ ზინობიანს?	182
ნინო აბაშიძე უსაფრთხოების ეთნიკური ასპექტები პოსტსაბჭოთა საქართველოში (მცხეთა-მთიანეთის რეგიონი)	186
ცერეთელი მზია Закрытые тем в открытом обществе	191
Лиа Меликишвили Кризис ные трансформации этнической культуры в полиэтническом обществе (Панкисское ущелье)	196

გულდამ ჩიქოვანი ყოფილი „სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის“ ტერიტორიის საკითხისთვის	205
ნ. ცინცაძე მშობიარობასთან დაკავშირებული ერთი წესის შესახებ	216
ლალი ჭანჭალეიშვილი ბაპტისტური ორგანიზაციები თბილისში (ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით)	220
ნანა ომარაშვილი ისლამი დალესტნის მთიელთა ყოფაში	226
ჭირინე ჯუკაშვილი მრავალცოლიანობა და ღროებიტი ქორწინება	234
ველოცავთ იუბილარს	239

დაიბეჭდა გამომცემლობა ინტელექტიში

თბილისი, ილია ჭავჭავაძის გამზირი №17 ბ
25-05-22, 8(99) 25-05-22, 8(99) 53-05-22, 8(99) 55-66-54
inteleqii@telenet.ge